

Pražák, Richard

Společenské podmínky a dosah působení maďarských reformovaných pastorů a učitelů v českých zemích

In: Pražák, Richard. *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 68-112

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119349>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Společenské podmínky a dosah působení maďarských reformovaných pastorů a učitelů v českých zemích.

Násilná transmigrace lidových sektářů do Uher a Sedmihradska. — Reformovaná církev v českých zemích ve službách feudální moci. Pronásledování pokrokových jedinců mezi maďarskou reformovanou inteligencí a jejich kladný vztah k poddanému lidu. Životní úroveň maďarských reformovaných pastorů a učitelů a příčiny jejich častého odchodu do Uher. — Správní zajištění a hmotné zabezpečení reformované církve v českých zemích.

Reformované církve evangelické v Čechách a na Moravě, vybudované společným úsilím maďarských reformovaných kazatelů a českých evangelíků helvetického vyznání, plnily jako celek brzy úlohu pomocníka feudálního řádu a „hlídače lidových mas“ stejně dobře jako církve katolická. Tuto úlohu jim určily samotné josefínské reformy, neusilující o oslabení, ale naopak o upevnění feudalismu. Svými výsledky přispěly ovšem tyto reformy v mnohém k rozvoji kapitalismu a sám toleranční patent směřoval nejen k zapojení nekatolíků do výroby a veřejného dění, ale též k potření všelikých kacířských sekt, jejichž ideologie se předtím často uplatnila v protifeudálním hnutí rolnictva.¹ V boji proti lidovému sektářství připisoval feudální stát tolerančním evangelickým církvím velkou úlohu a jednou z jejich hlavních povinností bylo bedlivě sledovat všechny „bludaře“ a podávat o nich zprávy státním úřadům.

I vrchnostenské úřady, které zpočátku jen liknavě prováděly ustanovení tolerančního patentu, si záhy uvědomily nutnost církevního dozoru nad masami nekatolíků, mezi nimiž se nejčastěji vyskytovali sociálně nespokojení jedinci. V souvislosti s udělením náboženské svobody se sociální vření v lidu projevilo zejména různými projevy náboženského blouznění, často s velmi radikálními společenskými rysy antifeudálními. Významnou úlohu měly náboženské sekty v hnutí poddaného lidu na východě Čech. Tak známá sekta adamitů stála v čele příprav k chystanému povstání východočeského lidu v první polovině devadesátých let osmnáctého století.² Už v předvečer vydání tolerančního patentu se setkáváme mezi lidem s velmi radikálními názory společenskými; se spojováním nadějí na náboženskou svobodu s touhou po sociálním osvobození a rozbití feudál-

¹ Z marxistického hlediska se touto otázkou zabýval nejprve Josef Petrář, *Proti-feudální ideologie lidového kacířství v období temna*, Dějepis ve škole 1956, str. 49—54, a zevrubnější rozboru ji podrobili v knize *Utopie sektářů a blouznivců*, Praha 1960, Markéta Machovcová a Milan Machovec.

² Jiří Svoboda, *Spory poddaných s vrchností na panství litomyšlském v druhé polovině XVIII. stol.*, Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách, Praha 1955, str. 145.

ních pout. Nitky zde vedou až do Uher. Velmi zajímavý případ se udál v jedné vesnici v okolí Nových Hradů na Vysokomýtsku, kde se krátce před uvedením tolerance r. 1781 objevilo několik emisarů z cizího panství, kteří zde zjišťovali, kdo chce opustit katolické náboženství. Katolické zásady prohlásili za výmysl kněží a předvíдали, že všechno na světě bude společné a že majetek katolíků připadne nekatolíkům. Tyto komunistické majetkové zásady přinesl údajně jistý voják z Uher a emisari je měli „vyčist“ ze Zjevení svatého Jana, odkud vesničánům předčítali.³

V té době již náboženský nátlak slábl. 31. března 1781 byl ve Vídni vydán dvorský dekret, jímž se zastavovala transmigrace pro bludy do Uher a Sibiňska.⁴ Tato transmigrace nepostihovala tehdy jen náboženské blouznivce, ale hlavně zatvrzelé nekatolíky, kteří nechtěli povolit rekatolizačnímu úsilí. Transmigrací do Uher byli postiženi nejen evangelíci v Čechách a na Moravě, ale i jiní; v roce 1773 došlo např. k rozsáhlé transmigraci hornoštyrských evangelíků, jež byla po roce zrušena jen na osobní popud Josefa II.⁵ V českých zemích postihla transmigrace v největší míře evangelíky na Valašsku v době jejich známého boje za náboženskou svobodu v letech 1777–1781.⁶

Po vydání tolerančního patentu propuklo s předtím nevídanou silou hnutí náboženských blouznivců, které bylo jednak výsledkem zmatených náboženských představ, jež se šířily mezi nekatolíky v době temna, a za druhé skrývalo pod náboženským pláštíkem sociální nespokojenost lidu. Zejména tato společenská nebezpečnost lidového sektářství vedla státní úřady k zvýšené opatrnosti při posuzování těchto jevů. Zpočátku jen shromažďovaly materiál; některé sekty (husité, stoupenec víry beránkové) byly pojaty do tolerance,⁷ vůči jiným, u nichž byly motivy náboženské zřejmě podružné či zcela bezvýznamné, bylo stále ostřeji zakročováno. Feudální stát si byl vědom, že deisté, adamité a jiné radikálnější sekty nemají vůbec náboženský základ, a pokládal je za nebezpečnější právě proto, že nevěřili v žádné náboženské zákony a nechtěli se dát spoutat ani nekatolickou církevní mocí.⁸ Již 12. října 1782, půldruhého roku po zrušení transmigrace pro bludy do Uher, byl vydán ve Vídni dekret o tzv. deistech, podle něhož neměli být trpěni a v případě, že by u nich selhaly nenásilné přesvědčovací metody a deisté se nepřihlásili ke katolictví či některému z tolerovaných vyznání, měli být zbaveni majetku (pozemky a nemovitosti jim měly být prodány v dražbě)

³ Rezek — Šimák, l. c. I, str. 169.

⁴ Jaksch l. c. V, str. 153.

⁵ Bednář, *Zápas moravských evangelíků* . . . , str. 21.

⁶ Tamtéž, str. 147 n.

⁷ Jaksch l. c. V, str. 74–76, 155 a Rezek — Šimák l. c. I, str. 7.

⁸ Srov. např. zprávu česko-rakouské dvorské kanceláře císaři o pardubických izraelitech z 26. července 1782, kde se mj. praví: „... diese Leute nur an Gott, übrigens aber an kein Religionsgesetz glauben und sich keinem derselben unterwerfen wollen.“ Uveř. Rezek — Šimák l. c. I, str. 9.

a deportování do Sibińska k tamním ariánům. Náklady na deportaci měly být hrazeny z výnosu dražby jejich majetku.⁹

Tento dekret vzbudil velkou nelibost osvícenské inteligence, zejména za hranicemi Rakouska. Nepříznivý úsudek současníků o tomto dekretě vyjádřil J. G. Herder v díle *Briefe zur Beförderung der Humanität*, kde z hlediska osvícenského pojetí deismu, v duchu jeho vzdělaných stoupenců Voltaira a Lessinga napsal, „že jméno deista bylo snášenlivým Josefem pošlapáno, to mne bolí, pro něho samého i v zájmu lidství.“¹⁰ Deismus českých poddaných neměl ovšem s osvícenským deismem nic společného; ten název jim dal biskup Hay, když toto hnutí vyšetřoval. Dekret o deportaci českých deistů se stal také záminkou pro útoky reakčních pruských publicistů proti josefinské toleranci, jež mimo jiné přispěla i k zamezení pro Prusko výhodné emigrace z Rakouska.¹¹ O deportaci českých deistů psali do zahraničních časopisů i anonymní dopisovatelé z monarchie; byl mezi nimi také slovenský luteránský kazatel z Bratislavy Michal Institoris Mošovský, který vylíčil v Rakousku zakázaném časopise *Allgemeine Deutsche Bibliothek*, vydávaném v Berlíně pověstným Fridrichem Nicolaiem, svůj rozhovor s deisty, jež vyhledal 14. dubna 1783 v Bratislavě při jejich transportu do Uher. Jeho popis této rozmluvy je jedním z nejpřesnějších mimoúředních svědectví o jejich názorech.¹² K otázce deismu se vrátil Mošovský o dvě léta později v *Schlözrově* časopise *Staatsanzeigen*, kde pokládal za příčinu lidového deismu nesnášenlivost katolíků a napadl hrubým způsobem maďarské reformované kazatele v českých zemích, jež označil za vyvrhele z Uher a činil je odpovědnými za rozmach deismu, neboť prý neovládali češtinu a byli to většinou lidé nespokojení a dobrodruzi. Tento Mošovského útok na maďarské reformované kazatele v Čechách a na Moravě byl nenávislným výpadem ortodoxního luterána, který hleděl nepříznivým okem na úspěchy „konkurenční“ církve (je známo, že Michal Institoris Mošovský byl jedním z hlavních iniciátorů slovenské luteránské misie do českých zemí po vydání tolerančního patentu) a pokoušel se proto působení

⁹ J a k s c h l. c. V, str. 156 a R e z e k — S i m á k l. c. I, str. 21.

¹⁰ J. G. Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanität*, Riga 1793. Erste Sammlung, str. 141. Cituji podle Arnošta Krause, *O českých deistech*, čas. Bratislava 1932, str. 29–30.

¹¹ Václav Rezníček, *Jan Leopold Hay, biskup královéhradecký*, ČČM 1904, str. 466.

¹² Viz *Allgemeine Deutsche Bibliothek* 1783, sv. 54, str. 629–633. Článek Mošovského odtud přetiskl Kraus l. c., str. 48–51. Byl to článek anonymní a autorství Mošovského zjistil J. Adamiš, *K dejinám českého vystahovalectva*, Viera a Veda 1930, č. 1, str. 30–34 na základě rukopisného záznamu Mošovského rozmluvy s deisty v archivu evang. sboru a. v. v Bratislavě. Článek Mošovského byl publikován také v anonymním spise *Geschichte der Abrahamiten, Israeliten und Deisten in Böhmen, nebst ihrem abgelegten Glaubensbekenntnis. Ein Beitrag zur Toleranzgeschichte*, Prag 1783, str. 4 n. Odtud jej přetiskl Čeněk Zíbrt, *O českých blouznivcích náboženských odvedených k vojsku r. 1783*, Věstník královské české společnosti nauk, řada filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč. 1904 (Praha 1905), č. V, str. 17–21.

maďarských pastorů v českých zemích zdiskreditovat i v protestantské cizině. Celý tón jeho stati se výrazně lišil od objektivního svědectví jeho první zprávy z Allgemeine Deutsche Bibliothek. Ve své druhé zprávě se Mošovský vyslovil s despektem o „selském rozumování“ deistů a pokládal za jejich neštěstí, že se nenašel luteránský pastor, který by se jich ujal. Mošovského druhý článek je projevem tupého nepochopení pro náboženské a hlavně sociální kořeny lidového deismu.¹³ Jiný poměr k deistům projevili neznámý protestantský duchovní z Moravy, který popsal v Staatsanzeigen svou rozmluvu s deisty v jednom moravském městečku při též transportu do Uher, kdy hovořil s deisty i Mošovský. Jeho zpráva je naplněna vřelým soucitem s těžkým osudem deistů a odsuzuje brutální jednání vojenského doprovodu, jímž byla jedna z žen po porodu zbita tak, že na následky ran pažbou v Brně zemřela.¹⁴

Deportaci deistů do Uher odsoudila kromě Herdra bezprostředně poté i řada jiných osvícenských spisovatelů za hranicemi Rakouska.¹⁵ Přesto však rakouský státní aparát postupoval v této záležitosti stále ostřeji. Již v prosinci 1782 navrhla dvorská kancelář císaři konkrétní postup při deportaci deistů z Pardubicka do Sibiňska, a když sedmihradská dvorská kancelář upozornila 8. I. 1783 česko-rakouskou kancelář, že české sektáře nelze posílat k sikulským unitářům do Sibiňska, ježto unitáři mají maďarské bohoslužby, rozhodla dvorská kancelář 8. února 1783 o deistech z Pardubicka, aby byli zbaveni statků, eskortováni do Sibiňska a tam vřazeni do vojska. Tento dekret byl hned druhý den zostřen kabinetním rozkazem, podle něhož měl být majetek deistů zabaven a prodán a deisté dopraveni do Banátu a tam rozmístěni do různých vesnic, aby neměli možnost navzájem se stýkat. Muži zde měli vykonávat na vojenské hranici turecko-uherské doživotně vojenskou službu bez možnosti návratu i v případě, kdyby se jejich smýšlení změnilo. 11. března 1783 dal předseda dvorské válečné rady hrabě Hadik ve věci deportace deistů k vojenským plukům příslušné pokyny generálním velitelstvím v Čechách, Uhrách, Sedmihradsku, Haliči i českému guberniu v Praze. Hned poté byly vydány směrnice o výživě a ubytování deportovaných deistů a ještě týž měsíc, 30. března 1783, zaslala dvorská válečná rada generálním velitelstvím příkazy o zahájení deportace deistů, jež měla být prováděna přes Brno do Budína a odtud na místo určení k jednotlivým vojenským oddílům v Uhrách, Sedmihradsku aj.¹⁶ Deportace českých deistů vyvolala

¹³ Druhý článek Mošovského vyšel pod názvem *Deisten und Israeliten in Böhmen nichts mehr und nichts weniger als Missgeburten der ehemaligen Intoleranz. Aus Ungarn 13. Septem-ber 1785* v Schlözerových Staatsanzeigen 1785, Heft 29, S. 124–127.

¹⁴ *Deisten und Israeliten in Böhmen*, Staatsanzeigen 1783, Heft 17, S. 7–11. Český překlad tohoto článku uveřejnil Kraus l. c., str. 56–58, kde se zmínil na str. 39–40 také o stati Mošovského.

¹⁵ Podrobný rozbor jejich děl tamtéž str. 23 n.

¹⁶ O jednotlivých pokynech a nařízeních ve věci deportace českých deistů do Uher

v Uhrách značnou pozornost. Příchod velkého asi dvě stě osob čítajícího transportu českých deistů do Budína 25. dubna 1783 popsal podrobně první maďarský buditelský časopis *Magyar Hírmondó* (č. 36 ze 7. V. 1783, str. 283—284), který se zmínil také o tom, že v Budíně hovořil s deisty sám císař Josef II. a marně se jim snažil vyvrátit jejich názory. Podle soudobých zpráv se šířily v Uhrách zvěsti o březnových nepokojích mezi českými abrahamity a deisty.¹⁷

Lidové sektářství mělo pro Maďary nádech jisté kurióznosti, neboť v uher-
ských podmínkách, kde bylo více náboženské svobody, nebyly pro jeho rozvoj
dány takové předpoklady jako v českých zemích ovládaných více než půldruhého
století intenzivní násilnou rekatolizací.¹⁸

Spěch, s nímž rakouská vláda prováděla deportaci českých deistů a izraelitů
do Uher, svědčí o jejich obavách ze sektářského hnutí i o snaze co nejrychleji
se s ním vypořádat. Trest deportace měl ostatní blouznivce zastrašit a odradit
od jejich názorů. V lednu 1783, když se jednalo o deportaci deistů z Pardubicka
do Sedmíhrad, kladl majitel litomyšlského panství hrabě Jiří Kristián Valdštejn
svému vrchnímu Janu Svobodovi na srdce, aby transport, který měl jet přes
Litomyšl, byl proveden tak, aby působil na jeho poddané odstrašujícím dojmem.
Tyto naděje se však nesplnily a již 14. února 1783 hlásil vrchní Svoboda hraběti
Valdštejnovi, že jenom na zdechovickém, rychmburském, novohradském, litomyšl-
ském a pardubickém panství je více než tisíc deistů a v dalších dopisech psal,
že jejich počet vzrůstá.¹⁹ Vláda nebyla schopna provést deportaci tak velkého
počtu blouznivců, a proto od ní musela upustit a nařídila, aby izraelité a deisté
byli potrestáni 24 ranami a jinak ponecháni svému osudu.²⁰ Rozhodoval zde
jistě hlavně zřetel hospodářský, neboť vrchnosti v krajích, kde se vyskytovalo
mnoho blouznivců, by byly zbaveny přílišného množství pracovních sil. Přesto
bylo lidové sektářství ve svých radikálních projevech nadále hrozbou feudálnímu
pořádku; stát i světské a církevní vrchnosti je neustále sledovaly, a jakmile někde
nabylo nebezpečnějších forem, ihned ostře zakročily. Na litomyšlském panství

a Sedmíhradska se zmiňuje Rezek—Šimák l. c. I, str. 21—23, 24, 25, 26—27. Zde je
na str. 21—23 otisknuta zpráva dvorské kanceláře císaři ze 7. prosince 1782. Pokyny hraběte
Hadíka zemskému veliteli v Čechách generálu Sinkovicsovi uveřejnil Zíbrt l. c., str. 5—9.
Referovaly o tom též Pražské české noviny, č. 8, z 8. března 1783.

¹⁷ Zmiňuje se o nich István Czövek ve spise *II-dik József császár élete és tettei*,
Pesten 1816, díl I, str. 196.

¹⁸ Časopis *Magyar Hírmondó* věnoval jenom v roce 1783 dva články (v č. 52 z 5. čer-
vence a v č. 65 z 20. srpna) objasnění podstaty učení českých náboženských blouznivců
a osvětlení rozdílů mezi izraelity, deisty a abrahamity.

¹⁹ List hraběte Jiřího Kristiána Valdštejna litomyšlskému vrchnímu Janu Svobodovi
z 3. ledna 1783 a dopisy, jež mu napsal 14. února, koncem března a 12. dubna 1783 Jan Svo-
boda otiskl Václav Schullz, *Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšl-
ském v století XVIII.*, Praha 1915, str. 256, 285—288, 298—300, 324—325.

²⁰ Stalo se tak dvorním dekretem z 10. června 1783. Tento dekret uveřejnil Jaksch
l. c. V, str. 160 a jeho obsah uvádí Rezek—Šimák I, str. 31.

si deisté spolu s tolerovanými nekatolíky stěžovali počátkem roku 1783 na překračování štolových tax katolickými faráři a v létě a na podzim 1783 odmítali na mnoha místech konat farářům polní práce a odvádět jim desátky a jiné peněžní dávky. Na příkaz krajského úřadu v Chrudimi byli proto vůdcové deistů na litomyšlském panství pochyťáni a po vyplacení zákonem stanovených 24 ran karabáčem dopraveni do káznice do Prahy.²¹

Na revoluční, protifeudální ráz učení deistů ukazuje zpráva litomyšlského vrchního Jana Svobody krajskému úřadu v Chrudimi ze 17. listopadu 1783, informující o jeho bezvýsledném jednání s deisty.²² Svoboda zde líčí praktický ateismus deistů, kteří veřejně problašovali, že v nic nevěří a věřit nechťejí a neuznávají náboženství, víru, ani pojem boha a důvěřují jen ve svůj vlastní rozum, který jim říká, co mají a nemají činiti, a odmítají proto každé, i náboženské poučení. Svoboda uvádí doslovné tvrzení deistů, že není pána ani poddaného, a jsou-li bití, to se děje jejich vinou, poněvadž jsou tak hloupí a nevzeprou se a nedobudou si svobody. Tato odvážná slova deistů litomyšlského panství řečená tváří v tvář zástupci feudálů jasně dokládají, jak se pod náboženským povrchem lidového sektářství často skrývala hluboká nenávist k feudalismu a touha po úplném sociálním osvobození a společenské rovnosti.

Deisté, kteří byli od dubna do června 1783 v počtu mnoha set osob deportováni do Uher, byli postupně přidělováni k jednotlivým vojenským jednotkám v Banátu, Sibiňsku, okolí Temešváru aj. Zacházeli s nimi velmi brutálně; jejich majetek byl zabaven a prodán a výnosu bylo použito na výlohy spojené s deportací. Děti jim byly odňaty a přiděleny do výchovy „spořádaným“ katolickým rodinám nebo do Vlašského špitálu v Praze. Zároveň byl na ně vykonáván i psychický nátlak a mnozí se záhy odřekli svých zásad a přihlásili se ke katolictví. Již ve dnech 24. a 26. května 1783 bylo za účasti samotného Josefa II. přijato v Temešváru slavnostním způsobem dvacet osm českých deistů zpět do katolické církve, přičemž k nim měl českou promluvu školní inspektor temešvárského okrsku Čech Albert Karlický. O této slavnosti referovaly české i maďarské časopisy Magyar Hírmondó a Pražské české noviny a byla pokládána za vítězství tolerantních snah josefinských.²³

Vojenské úřady dostaly pokyn, aby sektáři odvedení k vojsku byli svěřeni péči vojenských kaplanů, kteří je měli trpělivě přesvědčovat o škodlivosti jejich názorů, a teprve při selhání přesvědčovacích metod použít prostředků disciplinárních.²⁴ Ani obrácení sektáři nebyli však ihned propuštěni domů, ale teprve po

²¹ Srov. Schulz l. c., dokumenty č. 181, 182, 186, 206, 213 a 215 ze srpna až prosince 1783, str. 369–370, 373, 390–391, 395–398.

²² Tamtéž str. 381–383.

²³ Magyar Hírmondó č. 45 ze 7. června 1783, str. 353–354 a Pražské české noviny č. 31 z 2. srpna 1783.

²⁴ Srov. přípis dvorské válečné rady zemskému veliteli v Praze generálu Sinkovicovi

delším náboženském vyučování. K tomu účelu byly dodány generálním velitelstvím v Haliči, Sedmihradsku, Banátu aj. katolické náboženské knihy (katechismusy, modlitby atd.) pro obrácené sektáře.²⁵

K rozsáhlejšímu návratu obrácených sektářů došlo až v létě 1784. Mnozí však i tehdy setrvali ve svých názorech a jejich vůdcové byli odděleni, aby nemohli mít vliv na ostatní. V jednotlivých posádkách smělo být pohromadě nejvýše šest deistů. V roce 1784 deportace do Sedmihradska ještě pokračovala; vůdcům deistů, třebaže se někteří z nich svého učení odřekli, neměl být podle původních ustanovení nikdy povolen návrat do vlasti. U hlavních vůdců, jež vláda pokládala za přední podněcovatele sektářského hnutí, to také bylo dodrženo, jako např. u Josefa Uhlíře, vůdce deistů z pardubického panství. Uhlíř se již několik týdnů po deportaci do Uher obrátil ke katolictví a 26. června 1783 byl v městském farním kostele v Temešváru znovu slavnostně přijat do katolické církve a také všechny další posudky o něm shodně tvrdily, že jeho obrácení ke katolictví se zdá být trvalé. Toto svědectví mu vydal velitel Oroszyova pluku v Sibině, kde Uhlíř vojákoval; temešváarský školní inspektor Albert Karlický, který Uhlíře po jeho přistoupení ke katolictví nábožensky vyučoval, i vojenský kaplan Daniel Bors. Žádné z těchto vysvědčení však Uhlířovi nepomohlo, neboť královéhradecký biskup Hay jej označil ve své zprávě za jednoho z hlavních svůdců k sektářství, a proto dvorská válečná rada rozhodla 6. listopadu 1784 ve Vídni, že Uhlířovi nebude nikdy povolen návrat domů, a nenalzáme nikde dokladu, že by toto rozhodnutí bylo později zrušeno. Uhlíř měl s sebou nezletilého syna Antonína, který mu byl odňat a vychován v rodině uherského magnáta barona Vecseye.

Podobně bylo jednáno i s jinými dětmi deistů, které byly bezohledně odloučeny od svých rodičů a dány do výchovy katolickým rodinám.

Také další význačný deista z Pardubiicka, udaný Hayem, Jiří Provazník, nedočkal se návratu do vlasti, a když byl císařským reskriptem z 2. října 1787 propuštěn, byl již více než dvě léta mrtev. Matěj Kašpar a Štěpán Labig (Labig se obrátil ke katolictví již 24. května 1783 v Temešváru) vdělili za návrat domů, který jim byl povolen až v září 1786, školnímu inspektorovi v Temešváru Čechovi Albertu Karlickému, který se nejhornlivěji ujímal obrácených deistů a svými dobrozdániami nejčastěji přispěl k jejich propuštění. V roce 1787 byla propuštěna podstatná část obrácených deistů, což jistě souviselo s tím, že rakouská vláda nechtěla mít v nastávající válce s Turky ve své armádě nespolehlivé živly z řad

a nejvyššímu kancléři hraběti Kolovratovi z Vídne 7. dubna 1783. Otiskl R e z e k — Š i m á k l. c. I, str. 27—30.

²⁵ Přípis dvorské válečné rady generálním velitelstvím v Sedmihradsku, Banátu aj. ze 6. srpna 1783 a přípis dvorské kanceláře dvorské válečné radě z 23. října 1783 publikoval R e z e k — Š i m á k l. c. I, str. 33—36, 38.

českých sektářů, a soudila, že bude lépe, zůstanou-li pod dozorem státních a vrchnostenských úřadů v zázemí.²⁶

Deportace českých sektářů do Uher a Sedmihradska, kterou nařídila rakouská vláda na podzim 1782 na návrh královéhradeckého biskupa Haye, skončila neúspěchem, neboť nezabránila růstu sektářského hnutí a přitom zdiskreditovala věc josefínských reforem před pokrokovými kruhy celé Evropy. Jasně přitom vynikla třidní podstata těchto reforem, jež neměly oslabit, ale naopak upevnit feudalismus, a když při jejich provádění selhaly mírné prostředky, neváhal osvícený císař Josef II. použít proti českým sektářům, jejichž hnutí pokládal pro feudální stát za nebezpečné, krajně brutální deportace do okrajových částí monarchie. Deportace sektářů však nesplnila očekávání vládnoucích tříd a nepříspěla ke klidu při provádění tolerančního patentu, a proto ji Josef II. v červnu 1783 zrušil a nařídil, aby každý, kdo se bude hlásit k nějaké sektě, dostal 24 ran karabáčem. Tímto dekretem se zároveň zapovídalo duchovenstvu zavádět vyšetřování sektářů a každý poddaný, jenž by někoho obvinil ze sektářství, měl být potrestán 12 ranami karabáčem.

Tento postup svědčil o bezradnosti vlády, která po nezdaru násilných metod nahradila brutalitu nevšímavostí, avšak bez žádoucího výsledku, neboť počet náboženských blouznivců, zejména deistů, neustále rostl. Koncem roku 1783 byla opět řada význačných deistů z litomyšlského panství odvezena do káznice do Prahy; na druhé straně však bylo státním i vrchnostenským úředníkům ve smyslu červnových nařízení zakazováno vyšetřovat a stíhat deisty, pokud by k tomu sami nezavdali vážnou příčinu. Dokonce se zapovídalo užívat v úředních spisech i samotný název deista. Krajský hejtman v Chrudimi dostal pro to od gubernia ostrou důtku a litomyšlský vrchní Svoboda byl pro své jednání s deisty dokonce v Praze uvězněn.²⁷ Tyto protikladné způsoby svědčily o velké nejistotě a rozpacích vlády, jež nevěděla, jak nejlépe zamezit šíření nebezpečného sektářství, které ji neznepokojovalo, pokud šlo o skutečné náboženské blouznění jako např. v případě stoupenců víry beráňkové, jež pojala do tolerance, ale zneklidňovala ji všude tam, kde pod náboženským povrchem tušila nespokojenost s uspořádáním společnosti, jako tomu bylo u deistů, adamitů aj. Tvrdě pronásledovala např. stoupence rolníka Václava Kryla z Černilova, neboť Kryl hlásal nutnost proměny v církvi i ve stavech a předpovídal už v r. 1785, že přijde Francouz a osvobodí lid od robot a jiných feudálních povinností. Kryl byl prohlášen za blázná a internován v blázinci v Praze.²⁸ Dne 2. března 1788 pak vyšel dvorní dekret stanovící

²⁶ Tamtéž str. 42, 66–71, 87–88.

²⁷ Srov. dopis vrchního Jana Svobody hraběti Jiřímu Kristiánu Valdštejnovi z 20. prosince 1783 a nejvyššímu purkrabímu Nostizovi z 15. ledna 1784, S c h u l z l. c., str. 397–398, 406–407.

²⁸ Krylovy názory popsal r. 1785 ve veršované skladbě zapsané v pamětní knize evangelické církve v Černilově Štěpán Leška. Výňatky z této Leškovy skladby citoval Bohumil

tento trest pro všechny náčelníky blouznivců, kteří byli kromě toho také dodáváni do pracovních domů.²⁹

K nové aktivizaci lidového sektářství dochází v souvislosti s francouzskou buržoazní revolucí.³⁰ Tak např. r. 1790 vypovídali blouznivci na chlumecké kanceláři, že císař a králové žezla a koruny ztratí, že nebude knížat, hrabat, baronů, nýbrž jen jeden stav. I když se podobná prohlášení vyskytovala u radikálnějších sekt už dříve, v době francouzské buržoazní revoluce jejich počet neobyčejně vzrostl. Společenský a nikoliv náboženský základ sektářského hnutí a jeho nebezpečnost pro stávající řád jasně postihli katoličtí i protestanští faráři na venkově, kteří přišli se sektáři nejvíce do styku, a proto čteme např. ve vikariátním výkazu blouznivců v Novém Bydžově o deistech na Chlumecku výstižně zjištění, že tito lidé byli jednou husity, potom ariány a nyní jsou ateisty či spíše stoupenci Francouzů.³¹

Sektářské hnutí mělo samozřejmě také své náboženské kořeny, a proto mělo převážně i náboženskou formu; náboženské příčiny lidového sektářství byly však až druhořadé. Po stránce náboženské bylo lidové sektářství především plodem násilné protireformace potlačující v době temna každý projev nekatolického smýšlení. Z protokolů náboženských komisí o přestupech z katolictví po vydání tolerančního patentu je patrná naprostá zmatenost čistě náboženských představ hlásivších se nekatolíků. Rozhodně z nich nelze ve většině případů vyvozovat souvislost s dávným českobratrstvím, jak se o to pokoušela, zejména pod vlivem Masarykovým, evangelicky orientovaná literatura. Spíše se tu objevují sympatie k husitství, živé ovšem jako součást odbojně lidové protifeudální tradice a ne jako uvědomělý náboženský projev, jak se i tyto sympatie pokouší vykládat evangelická historiografie.³² Svě náboženské představy čerpali tajní nekatolíci

M o l n á r, *Počátkové luterských sborů v Cechách v době toleranění*, *Časopis historický* 1881, str. 218—221. O Krylově sektě a osudech jejího vůdce srov. nejpodrobněji v pojednání Antoina Rezk a, *Tři stati o českých blouznivcích* (I. O sektě Grillově.), ČCH 1918, str. 120—142 a L. Domečka, *Václav Grill z Černilova*, Hradec Králové 1920. Cenné údaje o Krylovi a jeho stoupenecích obsahuje i spisek Justa Szalattnaye, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově*, Praha 1886, str. 16.

²⁹ Srov. Jaksch l. c. V, str. 162, Rezníček, *Hay...* ČČM 1906, str. 352 a Karel Václav Adámek, *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku*, díl II, Praha 1924, str. 90—91.

³⁰ Srov. k tomu četné doklady u Květy Mejdřícké, *Cechy a francouzská revoluce*, Praha 1959, str. 83 n.

³¹ Výtah z vikariátního soupisu deistů v Novém Bydžově z 8. srpna 1795 podává Rezk — Šimák l. c. I, str. 150.

³² Tezi o českobratrském či nábožensky husitském základu náboženských představ věřících hlásících se po vydání tolerančního patentu k nekatolickým náboženstvím hájí nejen evangelická církevní historie (Ferdinand Hrejsa, František Bednář a nejnověji J. M. Lochman), ale též evangeličtí kulturní činitelé občanští Jan Herben a J. B. Capek. Posledním svědectvím existence těchto názorů i v době současné je kniha Jana Miliče Loch-

hlavně z bible a přizpůsobovali je svým přáním po změně současného společenského pořádku, což se obrází výrazně zvláště v lidových proroctvích. Znali jen velmi matně základní katolická i protestantská dogmata a u lidových sektářů byly náboženské představy často tak zmatené, že křesťanské prvky mísily s články židovské ortodoxie (abrahamitě, israelité) apod. Někteří starší buržoazní badatelé se pokoušeli přesně vymezit jednotlivé sekty podle náboženských projevů, vycházejíce při tom většinou z jejich odlišnosti od hlavních protestantských náboženství či od katolicismu anebo z vnějších formálních znaků jejich učení.³³ Oběma skupinám zde unikal sociálně hospodářský základ lidového sektářství a skutečnost, že se jednalo o výraz protifeudální ideologie, poplatný ještě náboženským představám, a tedy z marxistického hlediska o jakýsi nižší stupeň protifeudálního hnutí lidových mas. Domnívám se, že v širokém kontextu je třeba v této době ještě počítat lidové sektářství v jeho radikálních projevech do kategorie třídního boje, třebaže jde o jevy svérázné, pokřivené náboženským zrcadlem.

Počítali je tam i představitelé feudální moci za Josefa II. a jeho nástupců, kteří zejména v obdobích zvýšeného revolučního kvasu, jako v době francouzské buržoazní revoluce i později, přičítali hnutí náboženských blouznivců dalekosáhlé revoluční úmysly a spojení, jež mu byly přece jen asi cizí. V úředních zprávách se objevovala velmi nepravděpodobná tvrzení o činnosti francouzských emisarů na českém venkově a čeští sektáři byli státními úřady dokonce podezíráni i ze styků s bavorskými ilumináty.³⁴ Také krajský hejtman v Chrudimi činil v r. 1800 za rozvoj sektářského hnutí odpovědné svobodné zednáře a jeho hlášení bylo velmi pečlivě vyšetřováno na přání samotného Františka I.³⁵ Strach z lidového sektářství nebyl ovšem bezdůvodný a reálného podkladu např. jistě nepostrádala taková zpráva faráře Oppelta za francouzsko-rakouské války v roce 1799 o blouznivcích v obvodu činoveském a vrbickém, v níž uvádí, že kdyby Francouzi vtáhli do Čech, všechen lid by se k nim přidal, neboť od nich očekává osvobození z poddanství.³⁶ Český lid viděl tehdy i ve vojácích thermidoriánské a napoleonské Francie revoluční bojovníky, od nichž čekal rozbití feudálních pout. Stejně naděje kladl později též do revolucí v Řecku, Neapolsku a Španělsku.³⁷

m a n a, *Náboženské myšlení českého obrození. Kořeny a počátky*. Praha 1952, str. 132–134.

³³ Přehled starších názorů na lidové sektáře podal František Kutnar v knize *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, Praha 1948, str. 153–159.

³⁴ Viz vikariátní soupis náboženských blouznivců ve Velkých Petrovicích ze 6. srpna 1795, Rezek — Šimák l. c. I, str. 179, a dotaz policejního ministra Pergena k nejvyššímu purkrabímu Lažanskému z 9. listopadu 1793, Mejdřícká l. c., str. 83, 220.

³⁵ Josef Alexander Helfert, *O tak řečených blouznivcích náboženských v Cechách a na Moravě za císaře Josefa II.*, ČCM 1879, str. 216, 234, 248–249.

³⁶ O Oppeltově zprávě z Činěvsi 4. srpna 1799 se zmiňuje Rezek — Šimák l. c. I, str. 166 a Mejdřícká l. c., str. 172.

³⁷ O postoji českého lidu k thermidoriánské a napoleonské Francii psala z marxistického

I když sektářské hnutí na českém venkově znepokojovalo státní úřady ještě po celou první polovinu XIX. stol., ztrácelo postupně svůj význam a hrálo v lidovém protifeudálním hnutí stále podřadnější úlohu. Vyostření třídních protikladů a stabilizace náboženských poměrů v monarchii na sklonku XVIII. stol., způsobily, že náboženská otázka přestala mít tu důležitost, kterou měla za násilné rekatolizace v období temna. Projevil se v tom ideologický ústup feudalismu, jehož průvodním zjevem byla ztráta výlučného postavení katolické církve, hlavní ideologické opory feudálního pořádku, a absorpce některých osvícenských buržoazních idejí feudálním státem.

*

Sociální vření mezi lidem neutichlo ani po vydání patentů o náboženské toleranci a zrušení nevolnictví, naopak oba tyto patenty jen odhalily hloubku lidové nespokojenosti a v ohledu náboženském byl patrný zvýšený neklid až do ustavení prvních protestantských sborů. Zvláště výrazně se to projevilo na rychmburském panství hraběte Kinského, jenž se první z českých pánů osobně staral o příchod maďarských reformovaných kazatelů, a to ne tolik z lásky k evangelíkům, jako spíše ze snahy zabránit nepokojům mezi lidem a podržít masy nekatolíků, mezi nimiž bylo mnoho náboženských blouznivců, církevnímu dozoru. Už koncem roku 1781 se vyskytly na jeho panství bitky mezi katolíky a evangelíky a v lednu 1782 došlo k vážným nepokojům v evangelických obcích Krouně a Rané, kde poddaní vyhrožovali, že přepadnou kněze a vrchnosti a dobudou si svobody. Řada evangelíků byla v té době vyšetřována pro pobuřování proti katolickému náboženství, za urážky papeže, kněžstva atd.³⁸ Vláda se obávala zejména, aby se evangelíci nepokoušeli o spojení s protestantským Pruskem. Svědčí o tom mimo jiné oběžník, který rozeslalo v březnu 1782 české gubernium do všech krajů s nařízením, aby bylo sledováno, zda poddaní nepošílají posly s žádostmi o kněze a učitele k Ochranovským. Tato obava nebyla asi bezdůvodná, neboť i na rychmburském panství se objevily později podobné tendence; na pruského krále myslili zřejmě krounský poddaný Václav Halamka a mířetínský František Čejka, kteří byli u rychmburského vrchnostenského úřadu obžalováni krátce před příchodem Kováčsovým z výroku, že nepošle-li jim panovník učitele jejich náboženství, dostanou je od jiného krále. Už v červnu 1782

hlediska nejpodrobněji Mejdřícká l. c., kap. VIII, str. 165—201. K nadějím českého lidu v revoluční otřesy v Řecku, Neapolsku a Španělsku srov. např. zprávu lokalisty Fr. Müllera konsistori z Radhoště 21. listopadu 1822, Rezek — Šimák l. c. II, str. 347—348.

³⁸ Dokumenty o bitce hlineckých katolíků s holeťánskými evangelíky z 28. prosince 1781 uveřejnil Adámek l. c. I, str. 189—193. O lednových nepokojích evangelíků v Krouně a Rané viz Rezníček, Hay..., ČCM 1904, str. 335. Obsah tohoto náboženského pobuřování pěkně dokládají např. výslechy poddaných Jana Kaplana z Březin a Josefa Kosteleckého ze Svratoucha na vrchnostenském úřadě rychmburském, jež otiskl rovněž Adámek l. c. I, str. 194—198.

jednali proto na vrchnostenské kanceláři v Rychmburku úředníci hraběte Kinského, zřejmě z jeho přímého popudu, se zástupci evangelíků na panství o povolání pastorů a stavbě nekatolických modliteben.³⁹ Evangelíci z Krouny, Rané, Perálce a Svratoucha žádali při tom výslovně o reformovaného duchovního a učitele z Debrecína. Hrabě Kinský tlumočil tento jejich požadavek prostřednictvím svého inspektora vídeňskému agentu uherské kalvínské církve Samuelu Nagyovi s žádostí, aby v negativním případě se kazatel určený na jeho panství alespoň se za debrecínského vydával.⁴⁰ Tento druhý osobní zásah hraběte Kinského u představitelů uherské reformované církve ve věci vyslání kazatele a učitele na jeho rychmburské panství ukazuje, jakou důležitost tomu přiřítal. Kládl přitom Nagyovi na srdce, aby vyžádaný kazatel přišel co nejdříve, neboť do té doby se zjitření mezi nekatolickými poddanými neutiší. Považoval tedy opatření pastora pro evangelíky za vhodný prostředek k jejich upokojení a v evangelické duchovní správě spatřoval i záruku toho, že projevy sociální, společenské nespokojenosti nekatolíků budou náboženským vedením paralyzovány a kontrolovány. Proto poskytl prvnímu reformovanému duchovnímu na rychmburském panství Ferenci Kovácsovi k jeho platu přídavek 100 zlatých.⁴¹

V Kovácsovi našel Kinský člověka dobře odpovídajícího jeho záměrům. Byl to konzervativní kněz, ústupný a nevybojný povahy, nepochybuující ani stínem o oprávněnosti feudálního uspořádání společnosti. Už ve svém prvním kázání na nádvoří rychmburského hradu 13. října 1782 vybízel Kovács poddané zcela v duchu katolických misionářů jezuitských k poslušnosti vůči vrchnosti, aby dávali každému, co jsou povinni, „komu daň, tomu daň, komu clo, tomu clo, komu bázeň, tomu bázeň . . . atd.“ a žehnal všem pánům českého království a nejvíce ovšem svému Filipu Kinskému. Toto Kováčsovo kázání odpovídalo velmi dobře potřebám josefínské tolerance, jejímž konečným cílem bylo, stejně jako u ostatních josefínských reform, přispět k stabilizaci feudálních poměrů, a proto bylo záhy poté vydáno tiskem v původním českém znění. Je to jedna z prvních publikací českých evangelíků helvetského vyznání po vydání tolerančního patentu, která vyšla — jak vyplývá z dopisu Kováce Szilágyimu z 16. listopadu 1782 — z iniciativy Kinského a jistě i s podporou státních úřadů.⁴²

³⁹ Oběžník českého gubernia krajským úřadům z 16. března 1782 byl oznámen vrchnostenským úřadům chrudimského kraje přípisem krajského úřadu z 29. března 1782, A d i m e k l. c. I, str. 226. T ý ž (I, str. 273 a 251—259) otiskl také dopis rychmburského direktora z 15. září 1782 krajskému úřadu v Chrudimi o výhrůžkách Halamky a Čejky a zápis o jednání s evangelíky na vrchnostenské kanceláři rychmburské 14. června 1782.

⁴⁰ Srov. přepis dopisu agenta Samuela Nagyho superintendentu Szalayovi z 20. srpna 1782 v Szalayově deníku (zápis z 2. září 1782), TIREKL Šavišský Potok A XIX 6872.

⁴¹ František Š á d e k, Přehled dějin reformovaného sboru v Krouně od jeho založení až do znovuzřízení samostatného sboru v Rané, sb. Z roboty ducha k svobodě, Pardubice 1931, str. 31.

⁴² Kováčsovo kázání vyšlo s latinským titulem *Oratio habita in Richenburg, cum primo*

V názorech na poslání maďarské reformované misie a tolerovaných církví v českých zemích se shodovali s českými feudály i feudálové maďarští. Přímou čítankově to dokládá list uherského reformovaného magnáta László Szilassyho bývalému vychovateli jeho dětí pastoru Imre Csiderovi do Semtěše z 23. dubna 1783.⁴³ Szilassy v něm nabádal Csidera, aby upevňoval v lidu poslušnost k vrchnostem a panovníkovi a vedl je k plnění jeho poddanských povinností. A slovy téměř totožnými s kázáním Kováčsovým jej prosil, ať učí lid dávat každému, co jeho jest, komu daň, tomu daň a komu čest, tomu čest. Již podruhé zde tak v souvislosti s maďarskou reformovanou misí v českých zemích zazněla okřídlená věta, již křesťanské církve ve službách vládnoucích tříd po věky ospravedlňovaly vykořisťovatelské systémy. V českých zemích, kde byl protestantismus do té doby utlačovaným náboženstvím, mohly zpočátku vzniknout mezi poddanými jisté iluze o úloze tolerovaných nekatolických církví, stejně jako na druhé straně obavy u katolických vrchností, což se projevovalo na mnoha místech jejich dlouho nevraživým postojem k činnosti luteránských i kalvínských kazatelů. Maďarský magnát, příslušník země, v níž protestantské církve už řadu staletí osvědčily schopnost ideově podepírat panství feudálů stejně dobře jako církev katolická, nezapochyboval ani na okamžik o tomto hlavním úkolu reformované církve v Čechách a na Moravě, určenému jí ve prospěch vládnoucích tříd i josefínskými reformami.

Evangeličtí církevní historikové se snažili ve svých dílech zveličovat ústrky tolerovaných církví od vrchností a státu a vydávat tyto církve za představitele vykořisťovaných vrstev. V prvních letech po vydání tolerančního patentu opravdu docházelo k četným přehmatům a příkrým zásahům vůči protestantským pastorům ze strany vrchnostenských i státních úřadů, podněcovaných nepřáteli josefínských reforem a fanatickými katolíky mezi šlechtou, klérem i bohatší vrstvou vesnických poddaných. Docházelo k výtržnostem při evangelických pohřbech a jiných bohoslužebných úkonech i k náboženským bitkám. Protestanští pastoři byli za sebemenší porušení tolerančních předpisů voláni státními úřady k odpovědnosti a mnohdy za nepatrné přestupky zbaveni místa a vykázáni ze země. Státní úřady jim odpíraly potvrzení ve službě a tím je zbavovaly možnosti ujmout se okamžitě jejich funkcí. Činily jim obtíže i při zřizování modliteben a škol a k šikanám a trestům využívaly zvláště přestupků dekretu z 25. února 1783 o šestinedělním náboženském cvičení při přihláškách k nekatolickému nábožen-

sermonem sacrum dixisset ad populum Helveticae Confessionis addictum V. D. Minister Helveticae Confessionis Franciscus Kovarz (!) Hungarus už v r. 1782 bez udání jména tiskaře i roku a místa vydání. Datum vydání Kováčsova kázání uvedl Josef Dobráš v *Časopise historickém* 1881, str. 315–316, kde také otiskl jeho text. Po druhé uveřejnil Kováčsovo kázání *A d á m e k* I. c. II, str. 15–16.

⁴³ Opis tohoto dopisu se nachází v rukopisném zápisníku Imre Csidera z r. 1789, RKK Budapest, Történeti tárgyú kéziratái, sign. K 1556/10.

ství, jež mělo omezit přestupy z katolické církve. Také některé vrchnosti vše-
možně ztěžovaly pastorům jejich činnost, obcházely toleranční zákony a někde
jim i bránily ve výkonu jejich funkcí. Odpor přívrženců starých náboženských
poměrů mezi vrchnostmi i uvnitř státních úřadů nemohl však zlomit nábožen-
skou toleranci prosazovanou feudálním státem a poměr vrchností i nižších stát-
ních úřadů k luteránským a kalvínským pastorům se brzy změnil, neboť i konzervativní živly mezi nimi pochopily, že tolerované církve mají stejně jako církve
katolická ideově podepírat feudální režim a zaslужují si proto jeho podpory. Přispěl k tomu rovněž rázný postoj Josefa II., který neváhal suspendovat i vyšší
státní úředníky protivící se tolerančním nařízením a vyžadoval jejich plnění jak
na evangelicích, tak na katolicích. Úředníci vzorně plnící toleranční předpisy
dostávali oficiální pochvaly a boj proti přestupům od katolictví byl veden mírnějšími
prostředky; tak kupříkladu katolickým kněžím, kteří měli obzvláštní
úspěchy při náboženských cvičeních, byl slíben služební postup a lepší místo.
Později se setkáváme s tím, že vrchnosti i státní úřady poskytují protestantským
pastorům stejnou podporu jako kněžím katolickým; např. při vybírání nedoplatků
od věřících. Ve zvýšené míře jsou stíhány všechny násilnosti fanatických katolíků
vůči evangelíkům a náboženské spory nejsou trpěny. Evangelíci byli pronásledo-
váni jenom za politické delikty a nikoliv pro své náboženské přesvědčení.

Neprízeň vrchností a státních úřadů v počátečním období po vydání tole-
rančního patentu doléhala ovšem na maďarské reformované pastory velmi těžce;
také proto, že pocházeli většinou z kalvínských oblastí v severovýchodních
Uhrách, kde byly náboženské poměry před tolerancí podstatně volnější a svo-
bodnější než v českých zemích. Velké pobouření způsobilo mezi nimi v roce 1783
jednání s pastorem Samuelem Oroszem, příslušníkem nižší uherské šlechty, je-
muž vrchnost v Obřívství téměř po dva roky bránila usadit se ve Vtelně, kam
byl povolán místním reformovaným sborem, a ustoupila teprve tehdy, když mu
to bylo povoleno císařským dekretem ze 16. února 1785. Četné potyčky s vrch-
ností měl nebojácný Jan Végh, který se musel na nátlak hraběte Věžníka pře-
stěhovat v říjnu 1783 z Libiše do Byškovic, avšak přes neustálé zákazy dosáhl
nakonec v r. 1787 císařova svolení, aby se mohl ubytovat v původním sídle
svého sboru v Libiši a vystavět tam modlitebnu.⁴⁴ Hůře pochodil János Sima
Turóczy, reformovaný pastor v Chlebech, který se odvolal v r. 1786, když bylo
ředitelem kříveckého panství odepřeno několika poddaným z Oskořínka, hlá-
sivším se ke kalvinismu, povolení k šestinedělnímu cvičení, ke krajskému úřadu
v Boleslavi s tím, že se bude v případě nutnosti ucházet o pomoc i u nejvyšších
zemských úřadů. Krajský úřad dotčený neohroženým tónem jeho žádosti mu

⁴⁴ O boji s Věžníkem o Libiš psal nejpodrobněji sám Végh v *Knize zápisků...*,
str. 111—112 a v *Libišské knize pamětní...*, str. 64—68, 74, 98 a na základě Véghových
zpráv o tom píše Ferd. Hrejsa, *Végh...*, str. 50—59. T ý ž se zmiňuje na str. 42 o pří-
padu Oroszově (V é g h, *Nachricht...*, str. 127 n.).

udělil prostřednictvím superintendenta Kováce ostrou důtku s pohrůzkou, že opovází-li se ještě jednou podobného kroku, bude krajský úřad trvat na jeho okamžitém sesazení.⁴⁵ Soběhradský reformovaný pastor Samuel Galambossy byl v r. 1784 dokonce osm dní držen ve vězení pro nepatrné přestoupení tolerančních předpisů.⁴⁶ Četné další příklady bezpráví vůči maďarským reformovaným pastorům uvedl ve své práci o vzniku českých reformovaných sborů i Jan Végh. Z jeho líčení však zároveň také vyplývá, že nepřízeň vrchností a státních úřadů vůči nim nebyla všeobecná a že jí postupně ubývalo. Mezi vrchnostmi mnozí reformované pastory aktivně podporovali hned po jejich příchodu do Čech. Stejně přátelsky jako Filip Kinský Ference Kováce přijal i majitel zehušického panství Josef Thun Imre Csidera, jehož ujistil o své přízni osobním dopisem, a nabídl mu ubytování ve vlastním zámku. Na stavbu modliteben v Libiši, Chvaleticích a Bučině poskytli maďarským reformovaným pastorům hmotnou podporu Filip Clary, Václav z Paaru a Jiří Kristián Valdštejn.⁴⁷ U většiny z nich zde nešlo ani tak o projev osvícenské snášenlivosti jako píše o prozíravé rozpoznání užitečnosti protestantských pastorů pro snazší ovládnutí pracujících mas. Vždyť např. takový Jiří Kristián Valdštejn byl vyhlášeným zpátečníkem; neblaze proslul zvláště svými štvanicemi proti deistům.

Obrat v poměru k protestantským pastorům je od poloviny osmdesátých let patrný i v jednání státních úřadů. Ještě na podzim 1784 hrozí protestantským pastorům zajímajícím se o náboženské blouznivce přísnými tresty a jejich stížnost císaři na příkoří činěné jim katolickým kněžstvem a krajskými i vrchnostenskými úřady stroze odmítnou s povolením nepatrných ústupků.⁴⁸ V dalších letech se však situace stále výrazněji mění.

⁴⁵ *Památník Kašparův . . .*, str. 109–110; Jarolím Nešpor, *Ze sborů tolerančního seniorátu poděbradského*, Nymburk 1931, str. 22–23.

⁴⁶ Justus Szalátnay, *Kterak se vyřizovaly za první doby toleranční stížnosti evangeliků*, Časopis historický 1881, str. 248. Galambossy měl se státními úřady oplétání už při ustanovování pastorem v Soběhrdech roku 1783; týž krajský úřad v Berouně, který postoupil jeho žádost o potvrzení 11. června toho roku guberniu, si na něho přesně o čtyři měsíce později, 11. října 1783, stěžoval guberniu, že vykonává své funkce bez úředního povolení. (Srov. SČA Praha, Č G Publ. 1774–1783, G 1, č. 202 a 246.)

⁴⁷ Srov. Végh, *Nachricht . . .*, str. 148 n. Podle Végha s některými novými údaji též Ladislav Kubát, *Radostné i bolestné vzpomínky na toleranční patent*, Křesťanské listy 1931, str. 295, a Jan Herben, *Otázka náboženská v našem probuzení*, Praha 1927, str. 138. O slibu hraběte Thuna, že poskytne reformovanému kazateli ubytování v zámku, referovali agentu Nagyovi poddaní ze Semtěše. Nagy to sdělil v dopise z 20. srpna 1782 superintendentu Szalayovi, viz Szalayův deník z r. 1782, zápis z 2. září. O Thunově dopise Csiderovi psal Csider 25. března 1783 svému příznivci László Szilassymu. Tento dopis publikoval Imre Penkó, *Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh és Morvaországban*, Reformáció 1925, str. 162.

⁴⁸ Stalo se tak dvorním dekretem z 28. října 1784. Zmiňuje se o něm Řezníček, *Hay . . .*, ČČM 1906, str. 352.

Zajímavé jsou v tomto ohledu poměry na panství litomyšlském. Nesnášenliví katoličtí faráři v Českých Heřmanicích a Cerekvici vyštvali ustavičnými žalobami ze sídla reformovaného sboru v Bučině roku 1785 jeho prvního pastora Jakuba Gottlieba Štětinu a po dvou letech i jeho nástupce Maďara Mihálye Gaála, a to jak se zdá s trpným souhlasem vrchního, jemuž musil krajský úřad v Chrudimi výslovně nařídít, aby vykázal nekatolíkům v Bučině místo pro modlitebnu a školu i byt pastora Gaála. Ani potom se však litomyšlský vrchní nevyznamenal v té věci přílišnou horlivostí a teprve na opětovné naléhání krajského úřadu splnil po půl roce tento příkaz.⁴⁹ Pastor Mihály Gaál, který dovedl zájmy svého sboru energicky hájit u krajského úřadu v Chrudimi, byl terčem útoků katolických farářů Matěje Štřelského z Českých Heřmanic a Františka Vorla z Cerekvice, který mu vytýkal zejména, že navádí poddané, aby mu neodváděli povinné dávky a neplatili příspěvek na kaplana. V této záležitosti, kde se jednalo ze strany Gaálovy o podkopávání poddanských feudálních dávek, se ovšem krajský úřad, hájící jindy Gaála, vyjádřil ve prospěch katolického faráře a rozhodl, že nekatolíci musí své finanční povinnosti vůči němu splnit. Příspěvek na katolického kaplana odmítali platit i nekatolíci v Sloupnici. Jejich supliku inspiroval sloupnický reformovaný pastor János Breznai, který poznal neoprávněnost tohoto poplatku, zavedeného před lety jako dočasná výpomoc pro starého faráře, a viděl v něm ohrožení platební schopnosti nekatolíkům vůči sobě samému. Rozhodnutí krajského úřadu se nedochovalo, ale žádost městské rady v Litomyšli u vrchnostenského úřadu, při níž se odvolávala na dvorský dekret z 22. dubna 1785 o povinnosti nekatolíkům platit dosavadní dávky a štolové taxy, měla soudě podle předchozího případu asi úspěch.⁵⁰ Breznai v té věci zřejmě nepochodil stejně jako pastor Gaál, avšak když rok poté požádal krajský úřad o pomoc při vybírání příspěvků na plat pro reformovaného superintendenta mezi nekatolickými poddanými helvetského vyznání, byl ochotně vyslyšen a také litomyšlský vrchní vyplnil při tom příslušný příkaz krajského úřadu s obdivuhodnou rychlostí a již čtyři dni po jeho obdržení hlásil, že příspěvky od kalvínských poddaných vybral a předal pastoru Breznaiovi.

V dalších letech se už nemuseli reformovaní kazatelé ucházet o pomoc při vybírání nedoplatků od poddaných až u krajského úřadu, ale jejich stížnosti ochotně vyřizoval dříve jim tak nepříznivý vrchnostenský úřad v Litomyšli, který

⁴⁹ O záležitostech Mihálye Gaála jedná přípis krajského úřadu v Chrudimi litomyšlskému vrchnímu z 3. prosince 1785 a list litomyšlského vrchního chrudimskému krajskému úřadu ze 16. června 1786, otiskl S c h u l z I. c., str. 428, 435.

⁵⁰ Žalobu faráře v Cerekvici Františka Vorla z 31. března 1786 a faráře v Českých Heřmanicích Matyáše Štřelského z 8. září 1786 litomyšlskému vrchnímu i rozhodnutí krajského úřadu v Chrudimi o stížnosti Vorlově z 9. září 1786 publikoval S c h u l z I. c., str. 432–433, 435–436. T ý ž otiskl na str. 431–432 též oznámení městské rady v Litomyšli vrchnostenskému úřadu 21. února 1786, že nekatolíci v Sloupnici odmítají platit příspěvek na katolického kaplana.

vymohl v roce 1790 reformovanému pastorovi v Bučině Mihályi Barimu u poddaných zaplacení dlužných příspěvků na plat superintendentovi a v roce 1791 pohrozil exekucí poddaným z Poříčí a Kamenných Sedlišť dluhujícím mzdu Istvánu Gaálovi. Největší počet Gaálových dlužníků tvořili příslušníci sociálně slabších vrstev vesnického obyvatelstva, podruzi a chalupníci, zdeptaní feudálními povinnostmi tak, že jim na plat reformovanému pastorovi už opravdu nezbývalo. Svým bezohledným postupem vzbudil Gaál u poddaných velký odpor; většina z nich si uvědomila, že také v protestantském pastorovi získala novou vrchnost, která rozmnožila počet jejich feudálních povinností, a někteří dospěli poznáním, že též protestantské náboženství slouží celému systému feudálního vykořisťování, až k ateismu. Z bývalých kalvinů se k němu přiklonila zejména řada podruhů a chalupníků v Dolním Újezdě, udávajících svou náboženskou indiferentnost za hlavní důvod neplacení mzdy pastoru Gaálovi.⁵¹ Pastor Gaál se vyznačoval i pronásledováním blouznivců; na jeho žaloby byli stíháni zvláště blouznivci v Budislavi u Proseče.⁵²

Příspěvky na plat pastorovi a superintendentovi odmítali platit i v celé řadě dalších míst a tento odpor neustále vzrůstal, souběžně se zhoršováním hospodářských poměrů za takřka nepřetržitých válek trvajících od vypuknutí rakousko-turecké vojny v r. 1787 až do skončení válek napoleonských. Válečné daně uváděli v r. 1789 za důvod neplacení příspěvků reformovanému superintendentovi nekatolictví poddaní v Liptálu a o nechluti mezi lidem platit příspěvky superintendentovi psal v březnu 1791 přímo Michalu Blažkovi sám reformovaný senior na Valašsku Pavel Šlachta, jenž musel rok poté vymáhat příspěvky na omítnutí kostela v chudém Liptálu exekučně. Platební schopnost lidu za francouzských válek ustavičně klesala a v r. 1798 přiznával Šlachta v listě Blažkovi, že příčinou špatného placení jeho farníků je strašná bída, a sdělil mu, aby nepočítal s tím, že dostane od finálně zruinovaného sboru v Liptále příspěvek na superintendenční plat, neboť i pastoři zde žijí ve velké bídě, protože jim lid nemůže nic platit.⁵³

Někteří kazatelé citící s těžkým osudem lidu se spokojovali i s obnosy men-

⁵¹ Dopis litomyšlského vrchního krajskému úřadu z 1. srpna 1787 o vybrání příspěvků na plat superintendentovi a o jejich předání pastoru Breznaiovi, list Mihálye Bariho, pastora v Bučině, z 6. listopadu 1790 se seznamem dlužníků na plat superintendentovi, zprávu vrchnostenského úřadu v Litomyšli krajskému úřadu v Chrudimi o příspěvcích evangeliků h. v. na plat reformovanému pastorovi v Proseči z 11. února 1791 a žádost pastora Istvána Gaála z Proseče 12. prosince 1791 k vrchnostenskému úřadu panství litomyšlského, aby mu dopomohl k nedoplatkům z Poříčí a Kamenných Sedlišť, tamtéž str. 445–446, 452–457.

⁵² Antonín T o m í č e k, *Následky tolerančního patentu na městském panství litomyšlském*, ČCM 1899, str. 455.

⁵³ Srov. list Istvána Csétsi Nagyje superintendentu Blažkovi z Liptálu 8. listopadu 1789, AMS Praha, sign. 39/XVII/30–31 a listy Pavla Šlachty Blažkovi ze Vsetína z března 1791, 28. února 1792 a 13. června 1798, tamtéž, sign. 33/2,33/7 a 8/0037.

šími, než byl původně smluvený plat; jiní však si násilně vynucovali všechny nedoplatky za pomoci státních a vrchnostenských úřadů. Tak reformovaný pastor István Vásárhelyi vymáhal ještě rok po svém odchodu ze Svatoucha do Dvakačovic na svratoušských nekatolických dlužné poplatky prostřednictvím vrchnostenského úřadu v Rychmburku a krajského úřadu v Chrudimi. Ve Svatouchu, jedné ze sociálně nejubožejších vesnic na celé Českomoravské vysočině, kde se vyskytovalo velké množství náboženských blouznivců, došlo za jednoho z Vásárhelyiho nástupců, Maďara Jánose Sallaie, v r. 1809 k tomu, že někteří poddaní odmítali plnit všechny feudální povinnosti, robotovat a platit kontribuce i jiné dávky. Krajský úřad v Chrudimi likvidoval urychleně tuto „tichou revoltu“ svratoušských blouznivců tím, že vyvlastnil jejich hospodářství na zaplacení dlužných dávek a existenčně je zničil.⁵⁴

Ačkoliv dvorní dekret z 28. října 1784 zakazoval protestantským pastorům starat se o náboženské blouznivce, brzy se stal boj proti nim jednou z jejich hlavních povinností. Dne 17. dubna 1788 je k tomu vybízela svým nařízením sama evangelická konsistoř pro dědičné země ve Vídni⁵⁵ a český superintendent Samuel Szűcs se snažil r. 1790 vynoci za boj proti lidovému sektářství od rychmburského vrchnostenského úřadu úpravu platů reformovaných kazatelů na místech sektářstvím nejvíce zasažených.⁵⁶

Na pomoc protestantských církví při odvracení nebezpečných tendencí v lidu v období francouzské buržoazní revoluce spoléhal rovněž feudální stát a snažil se proto mírnit rozbroje mezi evangeliky a katoliky a často se při tom postavil i na stranu evangeliků. Tak krajský úřad v Chrudimi uložil 6. září 1792 hospodářskému úřadu rychmburskému, aby nebylo nekatolíkům bráněno v konání domácích a polních prací o katolických svátcích, a týž úřad nařídil 13. listopadu 1793 také vrchnostenskému úřadu v Litomyšli, aby všemožně podporoval reformovaného pastora ve Sloupnici Andráse Ákose, a napomenul k témuž i Matěje Střelského, katolického faráře v Českých Heřmanicích, jehož nesnášenlivé

⁵⁴ Ve věci Vásárhelyiho srov. přípis vrchnostenského úřadu rychmburského krajskému úřadu chrudimskému z 25. července 1799 a rozhodnutí krajského úřadu v Chrudimi z 5. srpna 1799. O záležitosti Szalatnayově srov. přípis krajského úřadu v Chrudimi vrchnostenskému úřadu v Chroustovicích z 20. května 1820, aby se zodpovídal z použití vojenské exekuce při vymáhání platu Szalatnayovi, odpověď chroustovického vrchnostenského úřadu z 9. března 1820 a vyřízení krajského úřadu v Chrudimi z 25. června 1820. K „tiché revoltě“ svratoušských blouznivců srov. oznámení rychmburského vrchnostenského úřadu krajskému úřadu v Chrudimi z 2. října 1809 a rozhodnutí krajského úřadu v Chrudimi z 6. listopadu 1809 o vyvlastnění hospodářství rebelujících poddaných; vše *A d á m e k* I. c. II, str. 125–126, 309–311, 146–149.

⁵⁵ *D v o ř á k* I. c., str. 122.

⁵⁶ Srov. přípis superintendenta české reformované církve Samuela Szűcse vrchnostenskému úřadu v Rychmburku z Vysoké 23. září 1790, který uveřejnil *A d á m e k* I. c. II, str. 116–117.

chování k maďarským reformovaným pastorům, s nimiž vyhledával ustavičné spory, nemínil tehdy stát podporovat, neboť mu záleželo na tom, aby feudální fronta nebyla v době zjištěného revolučního kvasu za francouzské buržoazní revoluce narušena malicherným náboženským hašteřením.⁵⁷ Příznačný je postoj státních úřadů k dříve jimi tak pronásledovanému pastorovi Samuelu Galambossyemu, jehož žádost o zvýšení platu v době všeobecné bídy za napoleonských válek krajský úřad v Hradci Králové ochotně doporučil guberniu ke kladnému vyřízení s důraznou připomínkou, že je třeba omezit svévoli nekatolíků při placení pastorů a přimět je k tomu, aby je rádně odměňovali. Svou podporu neodepřel protestantským církvím feudální aparát, zejména při vymáhání nedoplatků na poddaných ani později, a ještě roku 1820 nařizoval krajský úřad v Chrudimi vrchnostenskému úřadu v Chroustovicích, aby přidržoval náboženské blouznivce k přesnému placení poplatků nekatolickým duchovním, k čemuž dala podnět stížnost Gersona Szalatnaye, reformovaného pastora ve Dvakačovicích.⁵⁸

Poměr státních úřadů a vrchností k maďarské reformované misii se s postupným prosazováním tolerance měnil k lepšímu. Přispěla k tomu zvláště jejich obava z revolučních protifeudálních akcí lidu v období francouzské buržoazní revoluce a válek proti revoluční a napoleonské Francii. Protestantské církve, které nebyly v českých zemích svým přísluhováním feudálům zdiskreditovány v očích lidu tak jako církev katolická a ve svých počátcích po vydání tolerančního patentu se zde omezovaly převážně na lidové vrstvy, jim byly vítaným pomocníkem v boji s lidovou nespokojeností.

I když reformovaná církev v Čechách a na Moravě, v níž sloužili v prvních desetiletích po vydání tolerančního patentu vesměs pastoři maďarské národnosti, se ve svém celku plně ztotožňovala s politikou vládnoucích tříd a měla ve svých řadách mnoho horlivých stoupců feudálního pořádku, kteří odírali lid stejně nepokrytě jako jiné feudální vrchnosti, vyskytovali se v ní jedinci, kteří soucítili s těžkým osudem lidu či dokonce sympatizovali s jeho odporem k feudalismu. Jedním z nich byl István Czakó, který se dostal ke kazatelskému místu v Čechách

⁵⁷ Viz přípis krajského úřadu v Chrudimi vrchnostenskému úřadu v Rychmburku z 6. září 1792 (A d á m e k l. c. II, str. 120—121) a vrchnostenskému úřadu v Litomyšli z 13. listopadu 1793 (S c h u l z l. c., str. 464). U Schulze jsou otisknuty také četné stížnosti faráře Střelského na maďarské reformované pastory vrchnostenskému úřadu v Litomyšli. Tak např. 1. prosince 1784 obviňoval Střelský z nesprávného plnění povinností reformovaného pastora ve Sloupnici Jánose Breznaie a jeho kolegové v Bučině vytýkal 11. ledna 1786, že pokřtil dítě evangeličky, která dosud neukončila šestinedělní náboženské cvičení, a 8. září 1786, že mu zaslá nepořádné záznamy pro matriky atd. (S c h u l z l. c., str. 418—420, 429—430, 435—436).

⁵⁸ Ve věci Galambossyho srov. přípis krajského úřadu v Hradci Králové guberniu z 22. srpna 1805, SÚA Praha, Č G Publ. 1796—1805, fasc. 140, č. 208. Ke stížnosti Gersona Szalatnaye viz přípis krajského úřadu v Chrudimi vrchnostenskému úřadu v Chroustovicích z 11. března 1820, A d á m e k l. c. II, str. 305—306.

až ve třiatřiceti letech po pestrých životních osudech, když předtím pracoval jako dělník v továrně v Hamburku a potom se stal vojákem.⁵⁹ Původně studoval na reformovaném kolegiu v Šarišském Potoku a měl tedy za sebou pravděpodobně nějaký ten semestr teologie, a proto byl na zákrok maďarských reformovaných kazatelů v Čechách osvobozen od vojenské služby a r. 1792 ordinován českým reformovaným superintendentem Samuelem Szúcsem pro jeden z nejbídnějších sborů v celé české reformované superintendenci ve Svatouchu na Českomoravské vysočině, odkud většina kazatelů odešla pro nesmírnou bídu, pro niž také svratouští evangelíci svým pastorům málo platili a měli s nimi ustavičné finanční spory. Jak již bylo řečeno, mezi svratoušskými evangeliky se vyskytovalo také mnoho náboženských blouznivců, z nichž někteří byli r. 1809 pro odpírání feudálních povinností dokonce vyvlastněni. V tomto sociálně ubohém a společensky neklidném prostředí se dovedl István Czakó svratoušských poddaných rázně zastat proti přehmatům vrchnosti, a když v roce 1792 hrozil vrchnostenský úřad v Rychmburku nekatolickým poddaným ve Svatouchu vězením za to, že vykonávají domácí a polní práce o katolických svátcích, vymohl jim k tomu povolení krajského úřadu v Chrudimi.⁶⁰ Czakó, který měl neobyčejně početnou rodinu (14 dětí ze 2 manželství) a žil ve velmi bídných poměrech, byl jedním z těch maďarských pastorů u nás, kteří se nejvíce přiblížili životu lidu a ztotožnili se i s jeho odporem k feudálnímu útlaku. Na svém druhém působišti, Hrubé Lhotě na Valašsku, kam přišel 7. dubna 1797 a kde žádný z jeho předchůdců nevydržel pro nesmírnou chudobu více než čtyři léta, působil osmnáct let a měl zde neustálé spory se světskou i církevní vrchností, jimiž byl nenáviděn pro své anti-feudální názory. Czakó, který mezi evangelickými bohosloveckými mysliteli ctil nejvíce racionalistického osvícence Bardtha, dospěl ve svém smýšlení pravděpodobně až na hranice ateismu, neboť vůbec nedbal o náboženská dogmata a podle svědectví samotného superintendenta Blažka se při katechisaci snažil katechismus spíše vyvrátit než vyložit.⁶¹ Z bezvěrectví a podpory bludařství jej obviňoval i jeho bývalý soused v Zádveřicích, reformovaný pastor János Simon. Není divu, že muž Czakova typu vzbudil nejen nenávist feudálních vrstev, ale též ortodoxních kalvinů mezi svými farníky, kteří na něj žalovali senioru Šlachtovi, že se odchyluje od helvetské konfese a vykonává nedbale své církevní povinnosti.

Zdá se, že tyto žaloby měly i své třídní pozadí; vyjadřovaly mínění bohatších a konzervativnějších vesnických vrstev, které pokládaly výrazné protinábo-

⁵⁹ Cetné údaje o Czakó a jeho působení na Valašsku zaznamenal na základě tabelárního přehledu za rok 1798 a čelední knihy hrubolhotského sboru Bohuslav Burian v knize *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781–1861)*, Valašské Meziříčí 1938, str. 316–323.

⁶⁰ Srov. přípis krajského úřadu v Chrudimi hospodářskému úřadu rychmburskému z 6. září 1792, *A d á m e k* I. c. II, str. 120–121.

⁶¹ *B u r i a n* I. c., str. 317–318.

ženské a protifeudální stanovisko pastora Czakó za nebezpečné, neboť Czakó popíral zejména ty náboženské názory, jež sanktifikovaly třídní rozvrstvení společnosti. Neuznával např. učení o dědičném hříchu, vzbuzující v lidech pocit bezmocnosti vůči církvi a tím také vůči celému společenskému systému, jemuž církev sloužila. Cizí mu byla rovněž slepá poslušnost desateru, tomuto základnímu zákoníku křesťanské feudální společnosti, který pokládal Czakó ve své době již za překonaný. K tomu jej patrně vedlo i racionalistické hledisko osvícenské, v jehož duchu odmítal různé lidové pověry — nechtěl se kupříkladu modlit o dešť — a neuznával ani biblické zázraky. Když senior Šlachta příčinu neshod vyšetřoval, postavila se většina prostých členů hrubohotského sboru na stranu Czakovu a prohlásila, že takového kazatele dosud neměla.⁶² Nicméně nespokojenci žalovali na Czakó také u superintendenta Blažka a Czakó zakusil i nepřiznání feudální vrchnosti, jež se proti němu neštitila použít ani fyzického násilí, a jako politicky podezřelý musel roku 1801 předložit písemný revers, že nebyl a není členem „žádné tajné společnosti nebo bratrstva ani v tuzemsku ani v cizině“, a zavázati se, že ani „budoucně se nepřidruží pod žádnou záminkou k takovým tajným společnostem“. K pronásledování ze strany státních a vrchnostenských úřadů se připojila i církevní vrchnost Czakova, a když se jí Czakó stal příliš nepohodlným, suspendovala jej roku 1815 pro jeho „nenávistné buřičství“ vůči feudálnímu pořádku. Czakó poté ještě několik let živořil bez místa na Moravě se svou početnou rodinou a v roce 1820 odešel do Uher.⁶³

Stejný osud stihl i jeho předchůdce na Hrubé Lhotě Istvána Kulifaye, jehož moravské gubernium roku 1796 sesadilo za nepatrný přestupek proti tolerančním nařízením.⁶⁴ Velmi těžký úděl měl také reformovaný pastor ve Vsetíně, Kloboukách a Růžďce István Kálnay, jenž byl za své neohrožené vystupování vůči vrchnosti a spory s představiteli katolické církve dvakrát potrestán žalářem a posléze v r. 1792 zbaven guberniem volitelnosti ve všech moravských reformovaných sborech, což se prakticky rovnalo vypovězení ze země. Hlavní příčinou byla Kálnayova neústupnost, s níž se odmítal podřídit tolerančním nařízením. Kálnay zakazoval svým farníkům platit katolickému faráři štólu za úvod a nehlásil mu plnění svých funkcí, o nichž měl být podle tolerančních předpisů katolický farář vždy předem informován.⁶⁵ U gubernia byl také obviněn, že poskytoval církevní služby nekatolikům, kteří dosud neprošli šestinedělním náboženským cvičením,⁶⁶ což bylo v prvním období po vydání tolerančního patentu

⁶² Srov. list Jánoše Simona Michalu Blažkovi z 20. února 1809, AMS Praha, sign. 6/0061, dopis Pavla Šlachty Blažkovi z Liptálu 15. května 1798, tamtéž, sign. 8/0036, a z Liptálu 13. června 1798, tamtéž, sign. 8/0037.

⁶³ B u r i a n l. c., str. 53, 116, 122, 322.

⁶⁴ Tamtéž, str. 285.

⁶⁵ Tamtéž, str. 260–262.

⁶⁶ Srov. list Istvána Kálnaye superintendentu Blažkovi z Klobouk 2. července 1792, AMS Praha, sign. 6/0020.

vážné obvinění; r. 1783 měl být pro ně sesazen vanovický kazatel István Balla, jenž vystupoval proti nejpříkřejším tolerančním nařízením stejně statečně jako Kálnay. Balla si vysloužil pohružku sesazením za to, že poskytl duchovní útěchu umírající evangeličce, která dosud úředně nevystoupila z katolické církve. Tento jeho přečin zavalil podnět k rozsáhlému vyšetřování, jež prošlo služebním postupem všemi příslušnými instancemi rakouské monarchie od vrchnostenského úřadu v Letovicích přes krajský úřad v Olomouci a moravskoslezské gubernium v Brně až do českorakouské kanceláře ve Vídni. Balla byl také několikrát obviněn, že připouští proselyty k náboženským cvičením bez ohlašovacího lístku a že pohřbívá na katolickém hřbitově evangeličky bez vědomí katolického faráře. Proti všem těmto útokům se Balla odvážně a obratně hájil a nakonec mu bylo jen uloženo, aby si osvojil úřední předpisy týkající se evangeliků. Balla, jenž přišel do Vanovic přímo z učeben šariškopotockého kolegia, tak získal hned v počátcích svého působení tvrdou školu života, která sice zocelila jeho charakter a upevnila jeho sebevědomí, avšak zároveň i podlomila jeho zdraví a Balla zde zemřel již r. 1796 ve věku pouhých 40 let.⁶⁷ Podobný je také osud mravně méně bezúhonného Kálnaye, jenž bojoval houževnatě o svou existenci i po svém sesazení, které jej zastihlo v červnu 1792 v Kloboukách právě v době, kdy těžce onemocněl. Po marném úsilí o zrušení suspenze zakotvil konečně Kálnay v Růžďce na Valašsku, kam se přestěhoval z Klobouk 24. prosince 1792. Členové chudého reformovaného sboru v Růžďce si Kálnaye oblíbili a při jednání o jeho potvrzení za kazatele mu dali nejlepší vysvědčení, které zaslali přímo na moravské gubernium;⁶⁸ to však dlouho nechtělo zrušit původní rozhodnutí o Kálnayově sesazení a teprve 5. listopadu 1793 svolilo, aby byl ustanoven pastorem v Růžďce. Svou nepřízeň ke Kálnayovi osvědčila též evangelická konsistoř, která mu vzdor souhlasu gubernia vydala ustavující dekret až 23. února 1796, kdy už byl Kálnay na konci svých fyzických i morálních sil. Zemřel v Růžďce 6. června 1798 ve věku 35 let.⁶⁹ Přesto jej ještě v roce 1797 chtěl získat na místo pastora reformovaný sbor ve Vsetíně, nespokojený s kazatelem Jánosem Simonem, avšak pro odpor krajského hejtmana z tohoto plánu sešlo. Negativní úlohu přitom hrál zřejmě i Simón, který je jednou z nejméně sympatických postav mezi maďarskými reformovanými kazateli v českých zemích svým denunciantstvím, jímž stíhal nejen pokrokové smýšlení svých kolegů, ale i nepatrné provinění věřících proti církevní kázni. Vyhrožoval věřícím udáním u krajského hejtmana proto, že četli podle zvyku tajných evangeliků v době temna před bohoslužbami z pos-

⁶⁷ O Istvánu Ballovi viz rukopisnou studii Vladimíra Š t a s t n é h o, *Toleranční patent na území českobratrského evangelického sboru ve Vanovicích*, Brno 1951, str. 55–65.

⁶⁸ Srov. přípis zástupců obce Růžďky moravskoslezskému guberniu ze 14. března 1793, SA Brno B 14, fasc. 96, sign. M. 4305.

⁶⁹ B u r j a n l. c., str. 264–265.

tily, což bylo podle ritu reformované církve vyhrazeno kazateli.⁷⁰ Když císařské dekrety dávaly od r. 1807 evangelickým farářům moc oznámiti vrchnostenským úřadům k potrestání osoby, které zanedbávaly náboženské povinnosti, což bylo předtím výsadou katolických farářů, využíval toho Simon i ve velmi malicherných záležitostech.⁷¹

I když životní úroveň většiny maďarských reformovaných pastorů a učitelů v českých zemích v prvních desetiletích po vydání tolerančního patentu byla vcelku nízká, vyskytují se mezi nimi také sociálně lépe zabezpečení jedinci. A to především tam, kde vznikly majetkově silné sbory; v úrodném Polabí, na Brněnsku aj., kde žilo více zámožnějších sedláků. Takovým místem byl reformovaný sbor v Kloboukách u Brna, k němuž patřilo r. 1785 337 rodin, z nichž 58 0/0 tvořili sedláci a jen 42 0/0 podruzi a domkáři.⁷² Kloboucký farář a pozdější senior západomoravského seniorátu Sándor Kún vozil z Uher víno, mýdlo a jiné zboží a o jeho dobré životní úrovni svědčí i četné dary, jimiž se snažil zavděčit superintendentu Blažkovi.⁷³ Hmotně dobře zabezpečen byl také Kúnův nástupce v Kloboukách János Simon, na jehož přezíravé zesměšňování chudších kolegů si stěžoval prusenovický pastor István Kulifay.⁷⁴

Lépe situované pastory najdeme též v reformovaných sborech v Polabí; patřili k nim např. István Soltész a český reformovaný superintendent László Baka, který odkázal své jmění sboru v Hořátvi, kde po celý život působil. (Přišel z Uher 30. července 1783 a zemřel v Hořátvi 7. srpna 1820.) Zámožným sborem byla i Libiš, kde r. 1833 dosáhl pastorův plat výše 600 zlatých, a z českých reformovaných sborů ležících mimo Polabí Moraveč, kde měli již r. 1789 vystavěny všechny církevní objekty z kamene. Dobré hmotné příspěvky jistě přispěly k tomu, že zde první moravečský kazatel János Szalatnay, který sem přišel v prosinci 1783, setrval celý život. (Zemřel zde 19. října 1827.)⁷⁵

Mezi maďarskými reformovanými pastory v českých zemích po vydání tolerančního patentu se na druhé straně setkáváme jen zřídkakdy s lidmi půso-

⁷⁰ O přání vsetínského reformovaného sboru získat za pastora Kálnaye a Simonově poměru ke Kálnayovi srov. list Istvána Kálnaye Michalu Blažkovi z Růžďky 29. března 1797, AMS Praha, sign. 28/37 a o Simonových výhrůžkách členům reformovaného sboru v Růžďce v době, kdy tam zastupoval sesazeného Kálnaye, viz dopis Istvána Kálnaye Michalu Blažkovi z Růžďky 14. května 1793, tamtéž, sign. 28/33.

⁷¹ František Bednář, Dějiny evang. reform. sboru v Kloboukách u Brna, Hodonín 1915, str. 67–68.

⁷² Údaje, kterých jsem použil k tomuto výpočtu, srov. tamtéž, str. 43–48.

⁷³ Srov. např. dopisy Sándora Kúna superintendentu Blažkovi z Klobouk 26. dubna 1800 a 5. září 1803, AMS Praha, sign. 6/0048 a 6/0050.

⁷⁴ Srov. list Istvána Kulifaye Michalu Blažkovi z Prusenovic 1. května 1793, tamtéž, sign. 10/0023.

⁷⁵ O Soltészovi a Bakovi viz Nešpor l. c., str. 19–20. O pastorově platu v Libiši se zmiňuje Georg Loesche, *Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche*, Wien—Leipzig 1915, str. 290. O Moravě a Szalatnayovi viz *Památník Kašparův*, str. 78–79.

bíci celý život v jednom sboru, což svědčí mimo jiné také o neurovaných i málo zabezpečených hmotných poměrech většiny z nich. Za příčinu neustálých změn míst nejčastěji udávají nepořádné placení mzdy věřícími. Zmínili jsme se již o tom, že mnozí maďarští reformovaní pastoři vymáhali bezohledně plat i na těch nejchudších poddaných s pomocí vrchnostenských a státních úřadů, i o tom, že se mezi nimi vyskytovali jedinci, kteří s bídou lidu soucítili a sžili se s ním i v nuzných poměrech. Z jejich svědectví získáváme obraz o nesmírné bídě lidu, zejména v období napoleonských válek, kdy pro velkou drahotu dochází k hladomorům i v úrodném Polabí, kde „chudí lidé, nemohouce sobě koupiti obilí, přinuceni byli zvláště na horách své hladové břicho jetelem a jinými bylinami spokojiti“.⁷⁶ Na jaře 1805 hrozilo umírání hladem také poddaným ve Velké Lhotě u Dačic, kteří se odtud v obavách před smrtí hladem stěhovali do Myjavy na Slovensko, a to chalupníci i sedláci. Zdejší reformovaný pastor János Inczédy psal tehdy superintendentovi Blažkovi, že ovesný chléb tu jedí jen nejzámožnější sedláci, a pastor Sallai z Javorníka psal, že lidé se tam živí i otrubami.⁷⁷ Ale ani v dobách předcházejících nebylo o mnoho lépe a již v červnu 1784 psal javornický pastor István Breznai Blažkovi, že nemá naději na získání nedoplatků mzdy, neboť v jeho sboru je mnoho umírajících hladem. Breznai, který přišel na Moravu s velkým nadšením a jehož chvála javornických získala pro reformovanou misi maďarských kalvinů do českých zemí další stoupence mezi studenty šarišskopotockého kolegia, opustil Javorník pro velkou nouzi už r. 1786 a vrátil se do Uher. Přispěly k tomu také jeho spory se členy javornického sboru, u nichž byla živá českobratrská tradice a kteří proto odmítali kalvínské obřady a náboženské knihy, i animozita vůči superintendentu Blažkovi, na jehož stranění odchovancům debrecínského kolegia mezi maďarskými reformovanými pastory v českých zemích si Breznai několikrát stěžoval předtiskému superintendentovi Samuelu Szalayovi.⁷⁸ Zbídačení lidových mas, způsobené nesmírným feudálním vykořisťováním, bylo hlavním důvodem, proč většina nekatolických poddaných tak špatně platila svým pastorům, kteří se buď spokojili s menším platem a trpěli nouzí, anebo se snažili po způsobu ostatních feudálních vrchností odříct lid do posledního haléře a vynutit si na něm smluvený plat i násilím za přispění exe-

⁷⁶ Srov. zápis Istvána Rimánye v kronice reformovaného sboru v Lysé nad Labem z let 1800/1807, který uveřejnil Jindřich V ý b o r n ý, *Toleranční kazatel — Štěpán Rimány*, Kostnické Jiskry (dále KJ) 1954, č. 28.

⁷⁷ Srov. útržek listu Jánose Inczédyho superintendentu Blažkovi z Velké Lhoty u Dačic na jaře 1805, AMS Praha, sign. 12/0058, o němž se zmiňuje též Rudolf Ř í č a n, Jan Inczédy ve Velké Lhotě a opět doma, KJ 1954, č. 38 a dopis Samuela Sallaie Blažkovi z Javorníka 4. dubna 1805, AMS Praha, sign. 3/0021.

⁷⁸ Viz dopisy Istvána Breznai Michalu Blažkovi z Javorníka 6. dubna 1784 a 27. července 1786, kde mu oznamuje, že 8. srpna 1786 chce odejít do Uher (AMS Praha, sign. 3/0001 a 39/XIX/0027 a Breznaiovy listy superintendentu Szalayovi z Javorníka 24. srpna 1785 a 13. července 1786, TIREKL Šarišský Potok A XXI 7601 a A XXI 7777.

kutora. Evangeličtí pastoři na něm kromě toho ještě požadovali příspěvky na plat superintendentovi a taxy pro vídeňskou konsistoř. Platební schopnost poddaných byla přitom velice malá.

Ani josefinské reformy nezlepšily v praxi podstatněji situaci převážné většiny vesnického obyvatelstva. Výrazně to dokládají např. listy reformovaného pastora z Růžďky na Valašsku Jánose Inczedyho, psané superintendentu Blažkovi na sklonku vlády Josefa II. Inczedy zde píše o růžďeckých poddaných: „Moje chudá, nad chudáka chudší a ze samých žebráků složená eklesie nyní již dospěla ke své poslední hodině. Nevýslovným způsobem drancuje ji panstvo tak, že je vzácné štěstí v této vsi a šťastný den, když tu nechodí exekutor se svým vzteklym křikem. Tolik už ta mnohá exekuce lid vyjedla, že zde skoro nikdo nebude mít co do úst. I bývalý luteránský pastor na ně třikrát poslal exekutora a teď po čtvrté. Také pan hejtman jim tvrdě nařídil, aby nečekali na exekutora při vybírání platu pro vd. pána (RP — rozuměj superintendenta Blažka), a k tomu ještě já chci od nich, aby sebrali můj plat . . .⁷⁹ Ale pokud jde o můj plat, je to zkrátka nemožná věc, abych udělal dobrý pořádek, poněvadž mám na každý rok rozvrhnout stopadesát zlatých na několik set žebráků, kteří pro velice neúrodnou zemi sotva žijí, nemohou se uživit — a je to veliká boží prozřetelnost, že ještě všichni nepomřeli hladem.“ Inczedy píše, že většina odpovídala na jeho žádost o plat slovy „když táhne fojt, když táhne vrchnost, nemám, nevím si rady“ a uzavírá „Lituji ten lid z duše . . . Nemohu vyjádřit, jak mě ten lid má rád a také já jej, ale co je to platné, když nemohu nemilovat sebe a svou rodinu a jsem povinen starat se o ně“.⁸⁰ V soudu Inczedyho je obsažen názor pokrokového kněze soucítícího s utrpením vykořisťovaných vrstev. Vyplývá z něho zároveň, že kněží, kteří nechtěli uplatňovat své finanční nároky vůči lidu prostřednictvím feudální moci, museli s ním nutně sdílet jeho bídu. Reformovaný senior východomoravský a kazatel liptálský Pavel Šlachta napsal roku 1798 superintendentu Blažkovi ohledně příspěvků na superintendentský plat přímo: „. . . od nás nedostanete na salár žádné peníze, poněvadž naši lidé ještě nikdy nežili v takové chudobě jako nyní . . . I my kněží žijeme ve velké bídě, protože nám nemohou nic platit.“⁸¹

Byl to především vliv těžkých sociálních poměrů na moravském venkově, který utvrdil Inczedyho v jeho odporu k feudální zvlášti i v sympatiích k nejvíce vykořisťovaným vrstvám českého lidu. Ač byl sám příslušníkem nižší uherské šlechty a na svém predikátu de Nagy Várad si velmi zakládal, dospěl uprostřed

⁷⁹ János Inczedy superintendentu Blažkovi z Růžďky 3. prosince 1787, AMS Praha, sign. 40/XVI/5.

⁸⁰ Týž témuž z Růžďky 3. ledna 1788, tamtéž 40/XVI/4. — Některé úryvky v citovaných dopisech Inczedyho Blažkovi uveřejnil již Rudolf Ř í č a n, *Proč odešel Jan Inczedy z Růžďky*, KJ 1954, č. 10.

⁸¹ Pavel Šlachta Michalu Blažkovi z Liptálu 13. června 1798, AMS Praha, sign 8/0037.

bídy, jež naň dolehla na nejchudších moravských štacích, k přesvědčení o nicotnosti šlechtického titulu bez hmotného zabezpečení, jak to lapidárně vyjádřil v jednom dopise Blažkovi větou „tamen est titulus sine vitulo“. Tyto životní zkušenosti učinily Inczédyho zvláště vnímavým pro každou revoluční ideologii, směřující proti panujícímu řádu. Z účasti na tzv. helvetské rebelii byl ovšem obviňován neprávem: jasnozřivě ji označil za výmysl feudálů; měla jim poskytnout záminku ke krvavým represáliím vůči poddaným, skrývajícím se v těžce dostupných lesích Vysočiny před vojenskou povinností. Stejně bezdůvodné nebylo však obvinění Inczédyho ze sympatií k uherským jakobínům, neboť jakobínské písemnosti, které zaslal Kún svému švagrů Blažkovi, poslal také Inczédy, což vyšetřující komise nevěděla.⁸²

Bída byla nejčastější příčinou odchodu mnoha maďarských kazatelů do Uher. Už v roce 1786 opustil z toho důvodu István Breznai jihomoravský Javorník a v témže roce József Steller také valašský Liptál. V roce 1788 odešel pro nouzi do Uher dokonce i český superintendent Ferenc Kovács a po něm celá řada dalších. Do Uher se vrátili i Kovácsovi nástupci v superintendenčním úřadě Samuel Szűcs a György Fazekas. Mnozí pastoři se vrátili nedobrovolně; Joel Jessenius byl zbaven dvorským dekretem ze 23. září 1787 úřadu pro obsah svého spisku na počest tolerance a István Kulifay byl v roce 1796 sesazen moravsko-slezským guberniem pro porušení tolerančních předpisů.

Zvláště zajímavý je případ Joela Jessenia, který požádal na podzim r. 1786 gubernium o povolení k tisku pro svou promluvu, modlitby a písně na počest tolerance. Gubernium jej vyzvalo 3. listopadu 1786, aby si vyžádal pro svůj spisek povolení cenzury, avšak ještě o osm měsíců později 2. července 1787 sděluje Úřad pro revizi knih guberniu, že žádnou podobnou žádost od Jessenia neobdržel. Krátce na to 15. července poslala cenzura guberniu návrh, aby Jesseniova žádost byla zamítnuta z důvodů obsažených v přiloženém posudku cenzora Procházky. Procházka spatřoval hlavní nebezpečí Jesseniova spisu v tom, že byl poznamenán vlivem těch luteránských a kalvínských učenců, kteří doporučují místo slepé víry samostatné přesvědčení, a tím působí i na mnohé osvícené pastory v Rakousku. Vytykal Jesseniovi rovněž náboženskou nesnášenlivost, s níž se snaží vydávat helvetské vyznání za jedinou samospasitelnou víru pro všechny a pokouší se vzbudit ve čtenářích dojem, jako by mu byl oddán i sám císař. Ačkoliv cenzura navrhovala jenom zamítnutí tisku Jesseniovy knihy a nikoliv trest pro jejího autora, vzbudilo její zdánlivě nevinné odůvodnění zamítavého posudku velký rozruch a vedlo k Jesseniově suspenzi, k níž došlo patrně z iniciativy nejvyšších dvorských míst informovaných o celé záležitosti českým guberniem. S obsahem dvorského dekretu z 23. září seznámilo gubernium hned

⁸² Srov. dopis Jánose Inczédyho Michalu Blažkovi z Velké Lhoty u Dačic 13. června 1803, AMS Praha 12/0049 a list Sándora Kúna Michalu Blažkovi z Klobouk 3. dubna 1794, tamtéž, sign. 6/0033.

počátkem října 1787 krajský úřad v Berouně i českého reformovaného superintendenta Kováce zvláštním přepisem, v němž uvedlo jen tolik, že Jessenius jako „autor (spisu o toleranci — R. P.) budiž pro své temné a nesnášenlivé smýšlení zbaven místa kazatele“. Již 13. prosince 1787 oznámil Kovács guberniu, že na Jesseniovo místo do Soběhrd bude dosazen János Miklós.⁸³ Důvody rozhodnutí o Jesseniově sesazení jsou velmi zajímavé a jeví se v nich obava vládních míst před šířením svobodomyšlných myšlenek v rouše náboženském v literární produkci určené lidu, na niž kladla josefínská cenzura přísnější měřítka než na literaturu pro vzdělané vrstvy, kde byla daleko liberálnější a snesla projevy mnohem radikálnější.

V pozdějších dobách, kdy i v evangelických církvích dědičných zemí byl náležitě vybudován hierarchický systém, dozírala na poklesky pastorů sama evangelická církevní vrchnost a po Jánú Fabrym sesazeném vídeňskou konsistoří,⁸⁴

⁸³ O sesazení Kulifayovu viz B u r i a n l. c., str. 285. K suspenzi Jesseniově je obsáhlý materiál v aktech českého gubernia v SÚA Praha, Č G Publ. 1786—1795, fasc. 82, č. 73; v něm zejména vyjádření cenzora Procházký z 10. července 1787. Tam jsou i dokumenty k obsazování uvolněného místa po Jesseniovi, které nakonec obdržel Tamás Kovács. (Srov. o tom přepis superintendenta Kováce ke guberniu z 10. ledna 1788, kde píše, že Miklós chce odejít z Dvakačovic do Krakovan a prosí, aby pro Soběhrdy byl potvrzen absolvent šariškopotockého kolegia Tamás Kovács.) O Jesseniově suspenzi se zmiňují — ovšem bez znalosti pozadí celého případu, jak se jeví ze spisů guberniálních — také Georg L o e s c h e, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich*, roč. 32—33, Wien—Leipzig 1911, str. 448 a 767 a podle Loesche i Rudolf Ř í č a n, *Jaký byl Joel Jessenius*, Theologická příloha Křesťanské revue, roč. 1955, č. 3, str. 85.

⁸⁴ Případ Fabryho není dosud jasný. Slovák Ján Fabry — konvertita od luteránství ke kalvinismu — působil v českých zemích nejprve v letech 1794—1806, poté byl od října 1806 patrně do roku 1811 kazatelem v Josefsbergu v Haliči a v letech 1812—1816 žil opět v českých zemích. V letech 1817—1819 byl pastorem v Zelově v Polsku. Životní osudy Fabryho jsou známé z dosavadní literatury (Bohuslav B u r i a n, *Toleranční kazatelé na Valašsku*, Valašské Meziříčí 1938, str. 324—327; Vlad. J e l í n e k, *Po stopách Českých Bratův v Zelově*, 1947; Pavol C s á j i, *Ján Fábry*, Kalvínské hlasy 1960, č. 9, a Rudolf Ř í č a n, *Ján Fabry*, tamtéž 1960, č. 11) s výjimkou let 1812—1816, kdy Fabry pobýval v českých zemích. Z podpory 5—6 zlatých udělovaných ročně Fabrymu ze superintendenčního fondu reformované církve na Moravě v letech 1812—1816 (AMS Praha, fasc. 147, Blažkův fond — superintendenční účty na léta 1812—1816) lze usuzovat, že v této době žil Fabry na Moravě a že byl bez místa. Potvrzuje to i poznámka Blažkova k podpoře Fabrymu v superintendenčních účtech za rok 1813: „D. P. Fabri jest horší než žebrák. Ač jsa od slavné konsistoře svržen, že svěmyslně církev svou opustil, stěžuje si, že jiní kandidáti do církví se ustanovují, do kterých by on zasloužil ustanoven býti. Jest insinuován u slavné konsistoře. Za to mám, že se mu toto malé dobrodiní přátí bude.“ Kdy a kde došlo k sesazení Fabryho, není známo. Z uvedené poznámky Blažkovy lze usuzovat, že Fabry opustil bez souhlasu konsistoře službu v Haliči (odkud se marně snažil dostat již v letech 1807—1808, jak víme z jmenovaného článku Csájho), vrátil se na Moravu, a byl za to konsistoří suspendován a nebylo ani dovoleno ustanovit jej pastorem na Moravě. Po pětiletém marném úsilí o místo na Moravě se Fabry uchýtil roku 1817 v reformovaném shoru českých exulantů v Zelově v Polsku.

byl roku 1820 suspendován reformovaný pastor v Bukovce István Gaál dokonce na návrh seniora poděbradského okrsku. Případ Gaálův vrhá příznačné světlo na evangelické církevní úřady helvetské konfese a ukazuje názorně úzkou spojitost tolerovaných církví s představiteli feudální moci, v jejichž zájmu dovedly tyto církve užít velmi bezohledných prostředků i proti svým vlastním kněžím. István Gaál přišel již 8. dubna 1783 do Telecího na Českomoravské vysočině jako jeden z prvních maďarských reformovaných pastorů v českých zemích po vydání tolerančního patentu a působil poté v řadě českých sborů. V letech 1790—1793 byl v Proseči, 1793—1799 v Soběhrdech, 1799—1803 v Chlebech, 1803—1805 v Libštátě a od roku 1805 v Bukovce.⁸⁵ V Proseči „vynikl“ jako horlivý pronásledovatel náboženských blouznivců a špatně placících farníků a přesto se evangelická církevní vrchnost nerozpakovala tohoto věrného služebníka církve a feudálního pořádku existenčně zničit v době, kdy se už blížil sedmdesátce,⁸⁶ a nemohl proto vykonávat své služby tak dobře jako v mladších letech. Vítanou záminkou jí k tomu poskytla stížnost starších spojeného bukovsko-krakovanského sboru z 19. února 1820, kteří se chtěli zbavit stářím již neschopného Gaála a proto si na něj stěžovali u superintendenta Baky v Hořátví pro neplnění kazatelských povinností a požadovali jeho násilné sesazení. Ačkoliv k suspenzi pastora na žádost věřících docházelo tehdy jen výjimečně, byla tato žádost církevními úřady urychleně projednána a již 17. srpna 1820 byl Gaál konsistoří propuštěn a přinucen bez jediného haléře odbytného k návratu do Uher. Hlavním důvodem Gaálovy suspenze byla nutnost umístit pastora Gersona Szalatnaye z Dvakačovic. Státní úřady požadovaly přeložení Szalatnaye po skandálu, který způsobil, když

⁸⁵ Viz Dvořák l. c., str. 153 a údaje *Památniku Kašparova*, str. 34, 87, 91, 110, 131 a *Památniku Bednářova*, str. 25, 184, 265, 291, 338, 368, 402. Dne 8. dubna 1783 jako datum Gaálova příchodu do Telecího uvádí rukopisná kronika reformovaného sboru v Telecím (*Protokol církve telecké* od Josefa Zrůsta, str. 18), Farní archiv ev. církve česko-bratrské v Telecím, a odtud je čerpali i Josef Koblížek a Josef Martínek, *Reformovaného sboru v Telecím založení a trvání od 13. října 1781 do 13. října 1881*, Praha 1881, str. 11. Gaálova nedatovaná latinská žádost k českému guberniu o potvrzení pro Telecí se dochovala v SÚA Praha Č G Publ. 1774—1783, G 1, č. 146. Kromě ní je tam i česká žádost zástupců reformovaného sboru v Telecím ze 14. května 1783 s prosbou o potvrzení Gaála za pastora. V této žádosti podepsaném Antonínem Kadlecem, Josefem Zrůstem, Jiřím Filipim z Telecího, Františkem Zahradníkem z Rybného aj., se uvádí, že k teleckému sboru tehdy patřily vesnice Telecí, Kobylí, Sádek, Betlém, Borová, Oldříš, Pustá Kamenice a Česká Rybná na panství poličském, Korouhev a Lačnov na panství bysterském i Bučina a Pustá Rybná na panství rychmburském. Už 21. května 1783 odeslal krajský úřad v Chrudimích žádost Gaálovu spoju se žádostí teleckých k vyřízení guberniu, jehož rozhodnutí (nepochybně kladné) se však v guberniálních aktech nedochovalo.

⁸⁶ Podle Dvořáka l. c., str. 153, byl Gaál v době svého příchodu do Telecího mužem asi třicetiletým. Ke Gaálově činnosti v Proseči srov. Gaálovu žalobu z 1. září 1790 vrchnostenskému úřadu v Litomyšli na tajné schůzky blouznivců v Budislavi (Tomíček l. c., str. 455) a jeho žádosti k témuž úřadu o pomoc při vybírání nedoplatků u evangelíků z Poříčí a Kamenných Sedlišť z 12. a 31. prosince 1791 (Schulz l. c., str. 455—457).

použil při exekucním vymáhání svého platu na náboženských blouznivcích vojenské asistence. Za jiných okolností by asi tento brutální Szalatnayův krok byl státní správou schválen, ale vzhledem k tomu, že k němu došlo v roce 1820, v období rozmachu italského národně-osvobozenického hnutí v Neapolsku a na Sicílii i v době protirakouských bouří uherské župní šlechty proti zamýšleným daním a vláda se obávala revolučního vystoupení lidu, spatřovala v něm nežádoucí jítření poddaných a naléhala na okamžité přeložení Szalatnaye z Dvakučovic.⁸⁷ Církevní úřady, jež právě vyšetřovaly stížnost bukovských starších proti pastoru Gaálovi, viděly v suspenzi Gaála možnost vyhovět žádosti státních míst přeložením Szalatnaye do Bukovky a proto Gaála obětovaly, neohlížejíce se v nejmenším na jeho stáří a téměř čtyřicetiletou službu v českých sborech.

Gaál potom odešel do Uher, kde se marně pokoušel získat zaměstnání v některém z volných reformovaných sborů, a zbytek života strávil v Migléci na pokraji žebroty, jsa odkázán pouze na almužny uherských reformovaných superintendencí. Datum jeho smrti není známo; poslední zmínku o něm nacházíme r. 1832 v hlášení budínského agenta uherské reformované církve zadunajské superintendenci, kde si stěžuje, že mu Gaál dosud neposlal stvrzenku na poskytnutou podporu.⁸⁸

Příčinami častých odchodů maďarských reformovaných kazatelů do Uher nebyla jen nouze a suspenze, nýbrž také motivy jiné. Mnohdy to byla nemoc, jako u Andráse Szegő, Samuela Kapossyho, Jánose Bodnára a jiných, jindy důvody rodinné, např. u Józsefa Stellera, jemuž zemřela manželka, u Jánose Turóczyho, který chtěl v Uhrách poskytnout vzdělání svému synovi, a u Mártona Kővéra, jenž se přestěhoval do Uher za svým tchánem Pálem Szentmártonim. Mihály Vámosy odešel pro spory s valašskými evangelíky a u jiných bylo příčin několik. U Istvána Breznaie o tom rozhodl kromě bídy i nesoulad s částí javornického sboru vedenou sedlákem Rumiškem a animozita vůči superinten-

⁸⁷ Historii Gaálova sesazení z kazatelského místa v Bukovce popsal Josef Dobiáš, *Dějiny ev. ref. církve v Bukovce*, Časopis historický 1881, str. 18–20. K případu Gersona Szalatnaye viz hlavně A d a m e k l. c. II, str. 309–311.

⁸⁸ O bezúspěšných pokusech o umístění Gaála v některém z volných sborů svého seniorátu psal horozemplínský a užhorodský senior Samuel Liszkay 16. září 1822 z Oborína představenstvu předtiské superintendence, TIREKL Šarišský Potok B XLV 19057. O Gaálově bídě svědčí jeho prosebné listy předtiské superintendenci z roku 1822 (tamtéž B XLV 19078) a hlavnímu kurátoru zadunajské superintendence dvornímu radovi Józsefu Szilassymu z Migléce 12. září 1826 (DREKL Pápa, sign. 1827/63) i dopis ke gömörské župě, který publikoval István Szőke v časopise *Református Egyház és Iskola* 1932, č. 7 a odkud jej přetiskl i Géza Kúr v práci *Cseh-magyar református történeti képeslatok*, Komárom 1937, str. 70. Uherské reformované superintendence poskytovaly Gaálovi podporu prostřednictvím svého budínského agenta, jenž jim o tom podával pravidelná hlášení. Zachovala se z nich dvě, zasláná zadunajské superintendenci v letech 1830 a 1832 (DREKL Pápa, sign. 1830/40, č. 38 a 1832/59, č. 43). Toto druhé hlášení obsahuje zároveň poslední zmínku o Gaálově existenci v dochovaném archivním materiálu.

dentu Blažkovi; u Ference Paála kromě sporů se vsetínským sborem také jazykové obtíže, jež nedovedl zcela překlenout ani po dvacetiletém působení v českých zemích. V listě zadunajskému superintendentovi Józsefu Tóthpápaiu ze Vsetína 9. listopadu 1814 si Paál stěžoval, že „moravský jazyk“ (míní zřejmě východomoravské nářečí v okolí Vsetína, kde tehdy působil) není zcela totožný s českým, zvláště pro blízkost Slovenska a že si naň proto nemůže zvyknout.⁸⁹

Důvody nespokojenosti s pobytem v českých zemích u maďarských pastorů byly jak patrně různé. Někteří z nich odcházeli do Čech a Moravy s očekáváním brzkého zbohatnutí, neboť finanční nabídky českých reformovaných sborů byly zpočátku vyšší než platy v Uhrách, kde mladí absolventi kalvínských vysokých škol čekali často také několik let na samostatné místo. Platové podmínky evangelických pastorů v českých zemích se však neustále horšily. Vysoké finanční nabídky, jež učinili čeští evangelíci maďarským reformovaným pastorům v prvním nadšení nad náboženskou svobodou, nebyli s to splnit pro množství feudálních povinností; a platy evangelickým pastorům, k nimž přistoupily později i příspěvky na plat superintendentovi a taxy pro vídeňskou konsistoř, se jim staly stejným břemenem jako poplatky katolickým farářům, vrchnostem, výběřím daní a jiné feudální dávky. Pastoři se pokoušeli vymoci nedoplatky mzdy násilím za pomoci vrchností a krajských úradů či se ve snaze o zvýšení příjmů dopouštěli simonie. Ti, kteří šetřili svých vlastních farníků, se snažili alespoň o snížení štóly, kterou museli nekatolíci podle tolerančních předpisů odvádět katolickým farářům. Tyto pokusy se však nesetkaly se zdarem a pastor Pál Szentmártoni v Jimramově byl pro to v červnu 1784 napomenut pro „vměšování do politických záležitostí.“⁹⁰

Hlasy nespokojenosti některých maďarských reformovaných pastorů s pobytem v českých zemích pronikly i do českého a maďarského tisku. V 1. čísle ročníku 1787 uveřejnily Schönfeldské c. k. pražské noviny zprávu, že kazatel

⁸⁹ O příčinách odchodu Kapossyho, Bodnára a Kővéra píše Dvořák l. c., str. 299, 347 a 379. K důvodům Stellera a Vámosyho srov. list Józsefa Stellera superintendentu Blažkovi z Liptálu 28. března 1786 (ASM Praha, sign. 39/XVII/0008–9) a Vámosyho Blažkovi z Hrubé Lhoty na Valašsku 7. ledna 1792 (tamtéž, sign. 10/0009). Také Vámosyho tísnila v Hrubé Lhotě zle chudoba, jak to vyplývá i z průvodního dopisu, jímž opatřil spolu se staršími dva členy hrubohotského sboru, když se vydali do Uher prosit o finanční podporu pro reformovaný sbor v Hrubé Lhotě. (Tento maďarský průvodní list z roku 1791 se dochoval v AMS Praha, sign. 10/0004.) Důvod onemocnění Kapossyho uvádí Jindřich V ý b o r n ý, *Nad starým oběžníkem*, KJ 1953, č. 42. Breznaiovu nepřízeň k Blažkovi dokládají jeho dopisy superintendentu Szalayovi z Javorníka 24. srpna 1785 a 13. července 1786, TIREKL Sarišský Potok A XXI 7601 a A XXI 7777, a jeho rozpory v Javorníku objasňuje Breznaiov dopis Blažkovi z Javorníka 27. července 1786, AMS Praha, sign. 39/XIX/0027. O Paálových sporech se vsetínským sborem informují jeho listy Blažkovi z let 1812–1815, tamtéž fasc. 33, a o jeho jazykových obtížích Paálův dopis zadunajskému reformovanému superintendentovi Tóthpápaiu ze Vsetína 9. listopadu 1814, DREKL Pápa, sign. 1815/73.

⁹⁰ Srov. Georg L o e s c h e, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung . . .*, str. 402 a 742.

Samuel Szeremlei odchází z reformovaného sboru v Sánech, poněvadž mu lidé nechťeli ničím přispívat k jeho vyživení, a pisatel zprávy k tomu dodal, že poddaní mají ve zvyku vyhrožovat při vymáhání platu pro protestantského pastora přestupem ke katolictví a naopak zase k evangelictví. Tato zpráva se stala patrně základem článku, který vyšel o několik dní později v časopise Magyar Kurír.⁹¹ Na veřejnost asi nepronikla stížnost maďarských reformovaných pastorů neznámému novináři, koncipovaná 30. IV. 1789 v Semtěši jejím bývalým pastorem Imre Csiderem. (V r. 1789 sloužil Csider v Černilově.) Čeští evangelici jsou v ní silnými slovy obviňováni z nevděčnosti k maďarským reformovaným pastorům a pro své stále špatnější odměňování jejich služeb jsou tu dokonce přirovnávání k vepřům, „kteří, když se nasatí, převrhnu žlah“. Podobné stesky se objevují v dopisech maďarských pastorů kalvínským předákům do Uher.⁹²

Avšak ani odchodem do Uher nezlepšili maďarští reformovaní pastoři vždy své postavení hmotné, naopak často si ještě pohoršili. Sám první český reformovaný superintendent Ferenc Kovács, který opustil Čechy pro nuzné poměry v r. 1788, nalezl ve svém uherském působišti Velezdu u Miškolce ještě větší bídu a již r. 1793 se znovu vrátil do českých zemí, a to pod správu Blažkovu na Moravu do Velké Lhoty u Dačic, neboť tehdejší český superintendent Samuel Szűcs mu na jeho žádost o přidělení místa v Čechách vůbec neodpověděl, patrně z obavy, aby si nečinil nároky na superintendentský úřad, který předtím zastával.⁹³ Podlomené zdraví znemožnilo Kovácsovi zastávat službu pastora a proto odešel na jaře 1798 znovu do Uher, kde umírá po dvou letech strádání, jsa odkázán pouze na almužnu poskytovanou mu předtiskou superintendencí. Naposledy žádal Kovács o podporu 28. dubna 1799 z Nagy Bégány v berehovské stolici a rok poté tuto žádost obnovila 12. července 1800 už vdova po Kovácsovi Zuzana Csátiová. Mezi těmito dvěma daty nutno hledat datum Kovácsovy smrti. Ještě v červenci 1798 se pokoušel Kovács zlepšit svou hmotnou situaci tím, že žádal předtiskou superintendenci, aby poskytla uprázdněné místo pastora v Görgő jeho zeťovi, bošinskému reformovanému kazateli Andrásii Szegő, u něhož by žil zbytek života. Jednání o to se však protáhlo do Kovácsovy smrti a Szegő se dostal do

⁹¹ Magyar Kurír č. 5 ze 17. ledna 1787. O tomto článku se zmiňuje Aladár Ballagi, *Magyar református papok Csehországban*, *Protészans Egyházi és Iskolai Lap* 1887, II, str. 1319 až 1320.

⁹² Stížnost maďarských reformovaných pastorů z Čech neznámému maďarskému novináři přepsal do svého zápisníku z r. 1789 Imre Csider. Tento zápisník je v RKK Budapest, történeti tárgyi kéziratai, sign. K 1556. Z žalobných listů maďarských reformovaných pastorů z českých zemí do Uher uveďme dopis Józsefa Stellera předtiskému reformovanému superintendentovi Samuelu Szalayovi z Liptálu 16. dubna 1785 (TTREKL Sarišský Potok A XXI 7535) a zvláště dopis Jánose Végla předdunajskému reformovanému superintendentovi Gáboru Báthorimu z Nebužel 21. března 1821 (RKK Budapest, Püspöki levéltár, sign. F 162).

⁹³ Rudolf Říčan, *O prvním českém reformovaném superintendentu*, KJ 1953, č. 41.

Uher až v r. 1800.⁹⁴ Je zajímavou skutečností, že právě v době, kdy Ferenc Kovács požádal dopisem z Miškolce 6. dubna 1798 hlavního kurátora předtiské superintendence Istvána Vaye poprvé o finanční podporu k ulehčení své bídy, došel Vayovi také list Kovácsova nástupce v superintendenčním úřadě Samuela Szűcse, který psal Vayovi 11. dubna 1798 z Chleb, aby mu zaopatřil v Uhrách místo kazatele, neboť pro těžkou práci a nadměrné výdaje se chce přestěhovat domů do Uher a věnovat se klidně výchově svých dětí.⁹⁵ V dalším roce docházejí předtiské superintendenci podobné žádosti od Imre Csidera z Ledčic a Jánose Turóczyho z Krabčic.⁹⁶

Každý ovšem neměl takové štěstí jako József Steller, který dostal už před svým odchodem z Moravy v r. 1786 vokaci do Vársány v župě Hont, či Mihály Vámosy, jenž obdržel pozvání k službě v abaujském seniorátu ještě na svém posledním moravském působišti Hrubé Lhotě na Valašsku,⁹⁷ odkud odešel na jaře 1792 do kalvínského sboru v Lastomíru na východním Slovensku. Zde působil do roku 1801 a v letech 1801–1820 byl pastorem ve Vyšných Revištích v užhorodské stolicí.⁹⁸

Většina maďarských reformovaných pastorů získávala při odchodu z českých zemí místa v Uhrách jen velice nesnadno, neboť na sklonku 18. stol. existovalo v Uhrách opět několik vysokých kalvínských učilišť, takže pominul nedostatek reformovaných kazatelů, pocíťovaný v Uhrách krátce po vydání tolerančního patentu, spíše naopak. Zájemci o kazatelská místa v některém z uherských seniorátů byli zapisováni do seznamu čekatelů (tzv. exspectantů) a museli čekat několik let, než se dostali na první místo v pořadníku tohoto seznamu, a pak teprve obdrželi volný sbor. Také Vámosy získal vokaci do Uher ještě v době svého pobytu na Moravě jen díky své prozíravosti, s níž se dal zapsat už tři roky před svým odchodem do pořadníku abaujského seniorátu.⁹⁹ Později, když bylo volných míst stále méně, neexistovaly ani tyto pořadníky

⁹⁴ Srov. Kovácsovu prosbu předtiské superintendenci z 12. července 1798, TIREKL Sarišský Potok A XXVII 9973, jeho prosbu k hlavnímu kurátoru předtiské superintendence Istvánu Vayovi z Nagy Bégány 28. dubna 1799, tamtéž A XXVII 10236, a žádost Zuzany Csátiové předtiské superintendenci z 12. července 1800, tamtéž A XXVIII 10612.

⁹⁵ Kovácsův i Szűcsův list jsou uloženy tamtéž A XXVII 9859 (Kovácsův) a A XXVII 9870 (Szűcsův).

⁹⁶ Srov. žádost Imre Csidera ze 17. srpna 1799, tamtéž A XXVIII 10322, a žádost Jánose Turóczyho z 19. srpna 1799, tamtéž A XXVIII 10323.

⁹⁷ Srov. list Józsefa Stellera superintendentu Blažkovi z Liptálu 28. března 1786, AMS Praha, sign. 39/XVII/0008–9 a Mihálye Vámosyho Blažkovi z Hrubé Lhoty 7. ledna 1792, tamtéž, sign. 10/0009.

⁹⁸ Viz *Az Ungi református egyházmegeye történetéhez*, Szerkesztette H a r a s z y Károly. Nagykapos 1931, str. 189. B u r i a n I. c., str. 288, mylně uvádí, že Vámosy působil ve Vyšných Revištích v letech 1797–1801.

⁹⁹ Srov. dopis Mihálye Vámosyho superintendentu Blažkovi z Hrubé Lhoty na Valašsku 7. ledna 1792, AMS Praha, sign. 10/0009.

a maďarští reformovaní pastoři vracející se z českých zemí do Uher se octli často na dlouhou dobu bez zaměstnání. Tak např. pastor Samuel Galambossy z Kláštera u Třebechovic pod Orebem, jenž se vrátil do Uher v září 1810, se obrací ještě 25. dubna 1811 z Sajó Kazinc s úpěnlivou prosbou o podporu k předtiské superintendenci, jež mu přidělila kazatelské místo až v r. 1812 v nevelké obci Rudó-Bánya v boršodské stolici.¹⁰⁰

V některých zvláště přeplněných oblastech jako v zátiské superintendenci ve východních Uhrách přímo odmítali žádosti o unístění od maďarských reformovaných pastorů z českých zemí bez jakéhokoliv dalšího projednávání, třebaže bylo původně stanoveno, že pastoři, kteří odejdou z Uher do Čech a Moravy, mají při návratu do vlasti dostat přednostně místa. Stalo se to kupříkladu Andrásí Forgácsovi, reformovanému kazateli z Bošina, který se ucházel koncem roku 1815 o službu v zátiské superintendenci a krátce na to, během roku 1816, v Čechách zemřel, jak o tom svědčí finanční podpora pěti zlatých poskytnutá v témže roce ze superintendenčního fondu vdově po Forgácsovi. Je zajímavé, že tuto podporu jí poskytl moravský superintendent Blažek a nikoliv český Baka, v jehož superintendenci Forgács sloužil.¹⁰¹ Forgács tedy neodešel roku 1816 do Uher, jak se nesprávně uvádí,¹⁰² ale zemřel na české půdě.

O obtížném získávání služby v Uhrách pro maďarské pastory vracející se z českých zemí do vlasti svědčí případ Ference Paála, jenž působil v letech 1812–1816 ve Vsetíně a odešel odtud v druhé polovině roku 1816 do Uher. K návratu do vlasti jej přiměly neustálé spory s částí vsetínského sboru a rozhodl se k němu už v říjnu 1814. 9. listopadu 1814 napsal proto dopis zadunajskému superintendentovi Józsefu Tóthpápaimu v Dađu u Komárna s prosbou, aby jej umístil do některého sboru ve své superintendenci, jak mu to slíbil před odchodem do Čech jeden z Tóthpápaiových předchůdců József Kármán, který Paála do Čech poslal. Mezitím naléhal na Paálův odchod do Uher pod vlivem opakovaných žalob členů vsetínského sboru i superintendent Blažek, který povolil vsetínským, aby si na dobu než Paál odejde, povolali vikáře. Ještě v květnu 1815 však nedostal Paál od zadunajské superintendence žádnou odpověď. A to se již chystal, jak o tom svědčí jeho dopis Blažkovi z 19. V. 1815, v červenci

¹⁰⁰ Viz prosbu Samuela Galambossyho z Sajó Kazinc k předtiské superintendenci z 25. dubna 1811 a jeho poděkování za finanční podporu z téhož místa 10. července 1811 TIREKL Šarišský Potok A XXXV 13758 a A XXXV 13836. Viz též psaní Samuela Galambossyho předtiské superintendenci z Rudó–Bánya 12. října 1812, kde ji prosí o záročitelnou půjčku, tamtéž A XXXVI 14338.

¹⁰¹ Forgácsovu žádost k zátiské superintendenci z 10. listopadu 1815 a její negativní vyřízení viz TIREKL Debreceň, Püspökök hátrahagyott írásai, sign. 1815/é. 145. Záznam o finanční podpoře vdově Forgácsové je v AMS Praha, fasc. 147, Blažkův fond – superintendenční účty na rok 1816.

¹⁰² Viz D v o ř á k I. c., str. 379.

téhož roku do Uher.¹⁰³ Zvěsti o velké nouzi a umírání hladem jej však nakonec asi odradily a Paál zůstal ve Vsetíně ještě rok. Teprve v červenci 1816, kdy byl pravděpodobně už na cestě do Uher¹⁰⁴ projednalo valné shromáždění zadunajské superintendence jeho opětovnou žádost ze 7. února 1816 a doporučilo jednotlivým seniorátům, aby přijali Paála do svých služeb za kazatele či učitele. Toto usnesení mělo však jenom formální charakter, neboť zároveň bylo rozhodnuto požádat superintendenta Blažka, zda nemá proti Paálově odchodu z Moravy námitek, což svědčí o tom, že zadunajská superintendence tehdy ještě doopravdy neuvažovala o Paálově umístění a snažila se oddálit konkrétní rozhodnutí v jeho věci.¹⁰⁵ Paálovy neznáze násobila okolnost, že ještě v listopadu 1816 neměl propouštěcí vysvědčení od vídeňské konsistoře, bez něhož nemohl být do žádného uherského sboru přijat.¹⁰⁶ Po odstranění hlavních překážek jej zadunajský superintendent konečně přidělil do komárenského seniorátu, ale ani tam neobdržel místo a teprve v polovině roku 1817 získal službu ve Vársány u Levic, kde se uchytíl o třicet let dříve jeden z prvních „desertérů“ z českých zemí liptálský kazatel Steller.¹⁰⁷

Přestože řada maďarských reformovaných pastorů předčasně opustila české země a vrátila se do Uher, většina vytrvala a splynula postupně s českým prostředím, v němž žijí jejich potomci (Tardyové, Nagyové, Molnárové, Szalatnayové aj.) dodnes.

*

¹⁰³ Srov. listy Ference Paála Michalu Blažkovi ze Vsetína 22. října 1814, 6. ledna a 19. května 1815, AMS Praha, sign. 33/62, 33/66b, 33/74b, a jeho dopis superintendentu Tóthpáimu ze Vsetína 9. listopadu 1814, DREKL Pápa, sign. 1815/č. 73.

¹⁰⁴ B u r i a n l. c., str. 330 uvádí, že Paál odešel ze Vsetína do Uher v červnu nebo červenci 1816.

¹⁰⁵ Srov. protokol valného shromáždění zadunajské kalvínské superintendence, konaného 2.—4. července 1816 v Rév—Komárom, EKL Pápa, sign. 1816/č. 26.

¹⁰⁶ O tom, že Paál neměl ještě v listopadu 1816 propouštěcí vysvědčení od vídeňské konsistoře víme z dopisu Michala Blažka zadunajskému superintendentu Józsefu Tóthpáimu z Jimramova 29. listopadu 1816 (tamtéž, sign. 1817/č. 18), kde Blažek píše, že propouštěcí vysvědčení od konsistoře poslal Paálovi, jenž se tehdy zdržel v Pešti, po studentu Esterákovi a pastoru Péteru Mészárosovi z Liptálu, který byl tou dobou na návštěvě v Uhrách. Blažek v tomto dopise mimo jiné uvádí, že Paál se rozhodl jít do Uher už před dvěma lety, a to hlavně kvůli výchově svých dětí.

¹⁰⁷ Srov. o tom Paálův list zadunajskému superintendentu Tóthpáimu z Farkašína 8. února 1817, v němž mu píše, že přijel do komárenského seniorátu a hlásil se zde podle jeho pokynů o místo, avšak neobdržel je a prosí jej proto, aby mu přidělil volné místo ve Vársány v sousedním seniorátu Bars. Tóthpápai splnil tuto jeho prosbu až na valném shromáždění zadunajské superintendence, jež zasedalo 1.—2. července 1817 v Rév—Komárom, kde bylo teprve definitivně rozhodnuto o Paálově přidělení do Vársány. Dokumenty týkající se valného shromáždění superintendence v Rév—Komárom z 1.—2. července 1817 jsou spolu s dopisem Paála Tóthpáimu z 3. února 1817 v DREKL Pápa, sign. 1817/č. 10.

Jedním z nejdůležitějších úkolů maďarských kazatelů po příchodu do Čech a Moravy bylo právně organizační a finanční zajištění a vybudování reformované církve, v jejímž celku zde působili. Reformovaná církev v českých zemích získala zvláštní právní statut v roce 1784, kdy císař Josef II. jmenoval 1. dubna prvním českým superintendentem Ference Kovácsa, pastora v Krouně u Skutče na Českomoravské vysočině, a 13. října prvním moravským superintendentem Michala Blažka, pastora v Jimramově u Nového Města na Moravě. Čechy a Morava utvořily v rámci reformované církve v českých zemích dvě samostatné jednotky a až do 29. dubna 1785 odpovídaly jen zemské politické správě a teprve od tohoto data byly dvorním dekretem podřízeny v církevním ohledu evangelické konsistoři ve Vídni, společně pro kalvíny i luterány. Tato konsistoř se zde utvořila 22. září 1784, když byla do Vídně přeložena evangelická konsistoř augsburgského vyznání v Těšíně a zároveň přetvořena ve společnou konsistoř pro evangelíky augsburgského a helvetského vyznání pod jedním katolickým předsedou.

Pastoři v Čechách si zvolili 9. června 1784 na zasedání ve Chvaleticích superintendenčního sekretáře Samuela Szűcse a čtyři seniory; pro okrsek chrudimský Joela Jessenia, pro poděbradský Jánose Turóczyho a pro pražský László Baku. Čtvrtý senior Samuel Orosz se měl ujmout úřadu až se zvýší počet sborů a bude nutno utvořit další seniorát. K realizaci tohoto plánu však nedošlo a Samuel Orosz se vrátil již v roce 1789 do Uher. Joel Jessenius nebyl státními úřady potvrzen a na jeho místo byl jmenován pastor ve Sloupnici u Litomyšle János Breznai. Stalo se tak dvorním dekretem z 16. listopadu 1784, jímž byli potvrzeni i ostatní senioři. Prvním moravským seniorem se stal r. 1786 kloboucký farář Pavel Šlachta a asi o dvacet let později došlo k rozdělení Moravy na dva reformované senioráty, východomoravský, jehož seniorem byl Šlachta, a západomoravský s prvním seniorem Sándorem Kúnem, tehdy pastorem v Nosislavi.¹⁰⁸

K správní organizaci reformované církve v Čechách a na Moravě vybízel Michala Blažka už 17. dubna 1783 jeho protektor, nejvýznamnější předák maďarských kalvínů Gedeon Ráday, který hned po vydání tolerančního patentu bedlivě sledoval situaci českých reformovaných, o nichž byl od počátku informován bratislavským agentem uherských kalvínů Jánosem Mihályfalvim. Mihályfalvi mu psal už koncem roku 1781 o ohlasu tolerančního patentu

¹⁰⁸ Nejpřesnější a autentický popis chvaletického zasedání z 9. června 1784 podal Ferenc Kovács v listě Samuelu Szalayovi z 22. června 1784, TIREKL Šarišský Potok A XX 7317. K jmenování Jánose Breznai seniorem chrudimského okrsku srov. *Památka roku slavnostního...*, str. 238. Rok 1789 jako datum odchodu Oroszova do Uher se uvádí tamtéž, str. 171 a u Dvořáka l. c., str. 265. Přesné datum ustanovení obou moravských seniorů, Šlachty a Kúna, nelze zjistit ani z archivního materiálu ani z literatury. Jmenování Kúna seniorem západomoravským spadá do doby někdy po r. 1807. (Srov. Bednář, *Dějiny ev. ref. sboru v Kloboukách...*, str. 64). Jméno Šlachty jako seniora se objevuje poprvé na stížnosti reformovaných pastorů z Moravy superintendentu Szalayovi na Michala Blažka, datované 17. května 1786, TIREKL Šarišský Potok A XXI 7725.

v českých zemích a již tehdy mu navrhol, aby tam poslal jako kazatele Blažka, který dlel na studiích ve Švýcarsku, kam odešel s podporou Rádayovou, u něhož zastával po způsobu mnoha jiných studentů někdy na sklonku sedmdesátých let osmnáctého století místo vychovatele. V dalších dopisech psal Mihályfalvi Rádayovi o volání českých nekatolíků po reformovaných kazatelích z Uher i o iniciativě Blažkově ve věci opatření českých reformovaných sborů maďarskými kazateli a zmínil se též o jeho oblíbě mezi prostými českými evangelíky.¹⁰⁹ Již v druhé polovině roku 1782 psal Blažek vrchnímu služnému v Debrecíně Lajosi Domokosovi o potřebě pastorů pro české země¹¹⁰ a ještě před svým odchodem do Nosislavi navázal spojení s předtiským superintendentem Samuelem Szalayem, který jej informoval o přípravách k odchodu maďarských reformovaných kazatelů do českých zemí, a Blažek mu na oplátku psal o místech, kde by jich bylo nejvíce zapotřebí.¹¹¹ Podrobný seznam obcí v Čechách i na Moravě, kde hledali reformované kazatele, zaslal Blažek v květnu 1783 také do Debrecína,¹¹² odkud však přišli první pastoři János Inczédy, István Kálnay, Sándor Kún, György Nagy a János Simon do českých zemí až v letech 1784—1786. Prvním působištěm Inczédyho byla Nosislav, Kálnaye Vsetín, Nagye Prosetín, Simona Zádverice a Kún byl ordinován 12. června 1785 superintendentem Blažkem za Inczédyho nástupce do Nosislavi.¹¹³ V Debrecíně studoval od roku

¹⁰⁹ Kopie listu Gedeona Rádaye Michalu Blažkovi z Pešti 17. dubna 1783 je v TIREKL Šarišský Potok v aktech superintendenta Szalaye A XIX 7053. Dopisy Jánose Mihályfalviho Gedeonu Rádayovi z Bratislavy 22. prosince 1781, 19. ledna a 6. listopadu 1782 jsou v RKK Budapest, sign. 1224, 1238 a 1338. O vztahu Blažka a Rádaye viz Viktor Segešváry, *Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz*, Református Egyház 1954, č. 11, str. 8 n.

¹¹⁰ Listy Michala Blažka Lajosi Domokosovi z Nosislavi 10. října a 6. listopadu 1782 publikoval Károly Vásváry, *Blasek Mihály két levele*, Sárospataki Füzetek 1862, str. 196 až 200. Lajos Domokos (1728—1803) byl významným představitelem maďarských kalvinů, činným literárně i politicky. Od r. 1770 byl vrchním služným v Debrecíně a od r. 1790 podžupanem biharské stolice. Blíže údaje o něm podává Jenő Zoványi, *Cikkei a „Theologiai lexikon“ részére a magyarországi protestantizmus történetéből*, Bp. 1940, str. 110.

¹¹¹ Srov. dopis Michala Blažka Samuelu Szalayovi ze Senice 16. srpna 1782, jehož kopii zapsal 2. září 1782 Szalay do svého deníku (TIREKL Šarišský Potok A XIX 6872) a psaní Szalaye Blažkovi z 23. září 1782 (kopie v Szalayově deníku) a 20. listopadu 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6874.

¹¹² V listě profesorovi debrecínského reformovaného kolegia Jánosi Varjasovi z Nosislavi 9. května 1783, opis v Archivu kalvínského kolegia Debrecen, rukopisná sbírka *Miscellanea Hungarica*, tomus VI, 339—340.

¹¹³ György Nagy (* 13. dubna 1763 v Nagy Kalló, župa Szabolcs) a János Simon (* 2. července 1761 v Kots, komárenská stolice) studovali roku 1779 v druhém ročníku debrecínského kolegia a István Kálnay (* r. 1763 v Debrecíně) v prvním. (Viz József S. Szabó, *A cseh-morva reformáció egyház*, Protestáns Szemle 1910, str. 379.) Jejich spolužáky byli pravděpodobně také János Inczédy (* r. 1762 v Pandu, peštská stolice) a Sándor Kún (* 29. března 1762 v Kecskemétu). Data narození jednotlivých pastorů a svědectví o jejich studii v Debrecíně a prvních moravských působištích jsem čerpal z tabelárních přehledů za rok 1786, 1795 a 1798, AMS Praha, fasc. 115.

1787 také bratranec Michala Blažka Pavel (* r. 1768 v Senici), který z Debrecína odešel patrně roku 1793 do Švýcarska, odkud se vrátil po dvou letech na Moravu a po jedenáctiletém působení v reformovaných sborech v Zádveřicích a Nosislavi se odstěhoval r. 1806 definitivně do Švýcar, kde se stal farářem v Curychu.¹¹⁴

O situaci v českých zemích podával Michal Blažek pravidelné relace také Gedeonu Rádayovi a psal mu též o své velké misijní cestě mezi evangelíky na jižní Moravě a o jejich snaze utvořit samostatné reformované sbory. V listě ze 4. dubna 1783 se mu zmínil o radě brněnského krajského hejtmána hraběte Zollera, aby evangelíci žádali císaře o vytvoření vlastní konsistoře, která by rozhodovala ve vnitřních záležitostech protestantských církví, jež spadaly až dosud pod pravomoc státních úřadů. V téže době uvažoval už Blažek o zřízení reformované superintendence pro Moravu, a i když snad nemyslel na sebe, jeho neúnavná práce ve prospěch moravských reformovaných jej přímo předurčovala k funkci superintendenta.¹¹⁵

V létě 1783 začali uvažovat o zřízení samostatné superintendence i reformování pastoří v Čechách. 17. srpna 1783 se usnesli na shromáždění v Semtěši u Čáslavi vyslat deputaci k císaři. Tato deputace mu měla předložit jejich stížnosti a prosby a požádat jej o zřízení superintendence. Do deputace byli zvoleni János Vég h a József Szalay. Jejich slyšení u císaře se konalo 5. září téhož roku v Hloubětíně a zřízení superintendence jim císař povolil. Svůj ústní souhlas dotvrdil i císařskou rezolucí ze 17. listopadu 1783, v níž povolil reformovaným pastorům, aby si zvolili ze svého středu superintendenta.¹¹⁶

¹¹⁴ Mezi studenty kalvínského kolegia v Debrecíně se Pavel Blažek zapsal 28. dubna 1787 (viz *Series Studiosorum Coll. Ref. Debrecziensis usque ad annum 1791*, Archiv kalvínského kolegia Debrecín). O svých studiích v Debrecíně informoval Pavel Blažek v listě z Debrecína 18. února 1792 Sándora Kúna, AMS Praha, sign. 39/XIII/0029. Do Švýcar odešel Blažek pravděpodobně v roce 1793, když byla zamítnuta jeho žádost o stipendium na universitě v Lipsku (srov. přípis vídeňské konsistoře superintendentu Blažkovi z Vídně 2. dubna 1793, AMS Praha, fasc. 63). O činnosti Pavla Blažka na Moravě psal Burian l. c., str. 316 a o jeho farářství v Curychu Jan Toul, *Jubilejní kniha* . . . , str. 42. K působení Pavla Blažka v Zádveřicích se vztahují jeho dopisy bratranci Michalovi z r. 1795 a 18. ledna 1797, AMS Praha, fasc. 35. O tom, že Pavel Blažek byl bratranec Michalův a nikoliv bratr, jak se dosud v literatuře tvrdí (např. u Buriana l. c., str. 316 a jiných), svědčí české dopisy Pavla Blažka Michalovi, na nichž se podpisuje jako bratránek. Uved'me např. jeho list Michelu Blažkovi z Nosislavi 1. května 1797, AMS Praha, sign. 20/0036.

¹¹⁵ Srov. listy Michala Blažka Gedeonu Rádayovi z 5. listopadu 1782, 4. ledna a 4. dubna 1783, jež uveřejnil Viktor Segesváry l. c., str. 15–16. O myšlence Blažkově usilovat o zřízení zvláštní reformované superintendence pro Moravu víme z dopisu superintendenta Szalaye Michalu Blažkovi z 22. května 1783, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7078.

¹¹⁶ Obě události, shromáždění v Semtěši a audienci Vég ha a Szalaye u císaře Josefa II., vylíčil podrobně jejich přímý účastník János Vég h, *Nachricht* . . . , str. 118–119, 138, 143 až 145 a podle něho i Justus Szal a t n a y, *Ze zápisků Jana Vég ha* . . . , str. 21–24 a Hrejsa, *Vég h* . . . , str. 47–50.

Na jaře 1784 si zvolili čeští reformovaní pastoři superintendentem nástupce Blažkova na místě vychovatele u hraběte Rádaye, maďarského kalvínského kněze Abraháma Komjáthyho, jemuž nabízel velmi výhodné podmínky: 700 zlatých ročně a osobního kaplana k vyřizování českých záležitostí.¹¹⁷ Mezitím však císař jmenoval 1. dubna 1784 prvním reformovaným superintendentem pro Čechy Ference Kováče a o několik měsíců později 13. října 1784 Michala Blažka pro Moravu. Stalo se tak patrně na návrh politických úřadů a přímluvu mocným uherských příznivců Blažkových z řad kalvínských magnátů. Kovács a Blažek byli prvními reformovanými kazateli v Čechách a na Moravě po vydání tolerančního patentu a vystupovali nejvíce do popředí jako mluvčí všech ostatních. Oba byli v neustálém spojení s představiteli reformované církve v Uhrách: Kovács zejména se superintendentem Szalayem v Miškolci a Blažek měl kromě se Szalayem styky i s Debrecínem a předáky maďarské kalvínské šlechty Gedeonem Rádayem, Józsefem Telekim a jeho synem László. Jmenování Kováčovo, jenž byl nejstarším ze všech maďarských reformovaných pastorů v českých zemích (narodil se roku 1740 v Bánovcích v zemplínské stolici), nezbudilo mezi nimi odporu, avšak mladému Blažkovi (narodil se roku 1753 v Senici na Slovensku) superintendentský úřad všichni nepřáli a v řadách moravských pastorů se záhy proti němu utvořila opozice, která mu vytýkala mimo jiné příliš velkorysé řízení církevních záležitostí, opomíjení kalvínských dogmat a světské vystupování. István Breznai s Józsefem Stellerem, Istvánem Ballou a Pálem Szentmártonim navrhovali Blažkovi po vytvoření české superintendence, aby se moravské sbory buď připojily k ní, anebo k některé z reformovaných superintendencí maďarských a nevytvářely samostatnou superintendenci, nýbrž jen seniorát. Tento jejich návrh však nikdo jiný nepodporoval.¹¹⁸

Ještě předtím začátkem roku 1784 se rozšířily mezi reformovanými pastory na Moravě zprávy, že Gedeon Ráday dvakrát intervenoval u Josefa II., aby jmenoval moravským reformovaným superintendentem Michala Blažka. Blažek sám počítal s tím, že by při volbě superintendenta nezískal hlasy šarišskopotockých absolventů a proto navrhoval na toto místo reformovaného pastora ve Vídni a pozdějšího vídeňského superintendenta Hilchenbacha, s nímž byl, jak se zdá, ve velmi přátelských stycích.¹¹⁹ Řevnivost mezi Šarišským Potokem a Debrecínem se promítla i do osobních vztahů maďarských reformovaných pastorů v českých zemích a „šarišskopotočtí“ vyčítali Blažkovi, že se obklopuje „debre-

¹¹⁷ Viz dopis Ference Kováče Abrahámu Komjáthymu z Krouny 13. dubna 1784, RKK Budapest, sign. 1404.

¹¹⁸ Srov. psaní Istvána Breznaie superintendentu Szalayovi z Javorníka 22. června 1785, TIREKL Sarišský Potok A XXI 7564.

¹¹⁹ Viz dopis Michala Blažka Gedeonu Rádayovi z Nosislavi 24. ledna 1784, který otiskl János Molnár, *Blasek Mihály nuszloui lelkész levele báró Ráday Gedeonhoz 1784-ből*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1906, č. 36, str. 562–564.

cínskými“, jež pokládá za schopnější a posílá je na nejlepší místa. Mluvěcími nespokojenců byli hlavně István Breznai a József Steller, kteří na Blažka neustále žalovali v listech superintendentovi Szalayovi do Miškolce.¹²⁰ Steller jej obviňoval z porušování zásad kalvinismu a výtýkal mu, že ve svém českém vydání Modliteb Jana Habermanna, jež vyšlo roku 1783 v Brně, hlásá luteránské názory. Z iniciativy Breznaiovy sepsali někteří moravští pastoři 17. května 1786 v Javorníku na Blažka žalobu a zaslali ji předtiské a zátiské reformované superintendenci do Šarišského Potoku a Debrecína. Nařikali, že Blažek se nedrží církevních zákonů, hlásá názory neslučitelné s reformovaným náboženstvím a počíná si diktátorsky vůči ostatním kazatelům. Žádali oba superintendenty, aby jej napomenuli a přednesli jejich stížnosti též generálnímu konventu uherské kalvínské církve v Pešti. Žalobu podepsali senior Šlachta z Klobouk, István Csétsi Nagy z Hrubé Lhoty, István Breznai z Javorníka, János Inczédy z Růždky, István Kálnay ze Vsetína, Sándor Kún z Nosíslavi a János Simon ze Zádveric.¹²¹

Zprávy o Blažkově liberalismu a lhostejnosti k dogmatickým otázkám přijali uherští kalvínské hodnostáři velmi nelibě. Předtiský superintendent Szalay odpověděl moravským pastorům obsáhlým dopisem, v němž se děsil zejména toho, že Blažek bral v pochybnost autoritu Písma, a jeho zátiský kolega István Szathmári Paksi napsal přímo Blažkovi a důtklivě jej nabádal, aby se neodchyloval od helvetské konfese a nepodceňoval význam kalvínských dogmat.¹²² Koalice proti Blažkovi, v níž se uplatnily kromě náboženského konzervatismu (Steller) též důvody osobní (Breznai, Szentmártoni) se však brzy rozpadla. Obojaky Steller, který na jednu stranu žaloval na Blažka do Miškolce, mu na druhé straně pochleboval a podlézal a jako jeden z prvních jej oslovoval superintendentským titulem.¹²³ Osobní nepřítelé Blažkovi, Breznai a Szentmártoni, se brzo vrátili domů do Uher a ostatní po čase svůj záporný postoj k Blažkovi zcela změnili. Inczédy a Kún se stali Blažkovými švagry a na jeho stranu přešli také Kálnay a Šlachta, který Blažkovi prozradil stížný list do Uher.¹²⁴ Jedině nesnášenlivý

¹²⁰ Srov. např. listy Istvána Breznai superintendentu Szalayovi z Javorníka 24. srpna 1785 a 13. července 1786 a Józsefa Stellera Szalayovi z Liptálu 16. dubna 1785, TIREKL Šarišský Potok A XXI 7601, 7777 a 7535.

¹²¹ Tamtéž A XXI 7725.

¹²² Srov. dopis superintendenta Szalaye maďarským reformovaným pastorům na Moravě z Miškolce 19. července 1786, TIREKL Šarišský Potok, k Sz, A XXI 7780 a list superintendenta Szathmáriho Paksiho Michalu Blažkovi z Debrecína 29. srpna 1786, AMS Praha, fasc. 207. Szalay už v červenci 1785 pokládal na základě žalob Stellerových a Breznaiových za nebezpečnou věc, že Blažek zastával ve výkladu helvetské konfese a Písma zvláštní názory, jež se lišily od ortodoxního kalvinismu. (Srov. list superintendenta Szalaye Istvánu Breznaiovi z 2. července 1785, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XXI 7575.)

¹²³ Viz psaní Józsefa Stellera Michalu Blažkovi z Liptálu 27. prosince 1784, AMS Praha, sign. 39/XVII/0017.

¹²⁴ Srov. dopis Istvána Breznai superintendentu Szalayovi z Javorníka 13. července 1786, TIREKL Šarišský Potok A XXI 7777.

a fanatický Simon, který nenáviděl ze zpátečnického páterského stanoviska v Blažkovi osvícence s demokrata, zůstal jeho trvalým nepřítelem.¹²⁵

K ochabnutí nepřátelství vůči Blažkovi přispěly jak jeho osobní vlastnosti, jimiž si dovedl získat své protivníky, tak i jeho nesporné zásluhy o organizaci reformované církve na Moravě, zvláště zásluhy o její hmotné zabezpečení. Už na jaře 1783 připadl Blažek na myšlenku požádat pro české reformované sbory o finanční příspěví v Holandsku a Švýcarsku.¹²⁶ Při organizování této akce si vzal zřejmě za vzor německý luteránský sbor v Brně, který již v polovině roku 1782 obdržel povolení k peněžním sbírkám v zahraničí, a jenom v letech 1782—1783 získal touto cestou přes pět tisíc zlatých. Vedení luteránského sboru v Brně bylo v rukou německých továrníků Köffilera, Hopfa a Bräunlicha a ti se přitom obraceli zejména na luteránskou průmyslovou buržoazii v Německu, jež jim ochotně poskytla peníze na finanční zabezpečení jejich činnosti.¹²⁷ Pro protestantské církve v dědičných zemích je po vydání tolerančního patentu vůbec příznačné úzké přimknutí k buržoazii, u níž hledaly oporu při nedostatku protestantské feudální šlechty.¹²⁸

Podobnou cestou šel i Blažek. S prosbou o pomoc se obrátil na hlavní kalvínská centra vyspělých buržoazních zemí Holandska a Švýcarska. 12. září 1783 vylíčil v dopise z Nosislavi situaci reformovaných sborů na Moravě po vydání tolerančního patentu kalvínské akademii v Utrechtu a požádal ji o finanční podporu, již mu měl předat buď brněnský továrník Köffiler nebo vídeňský směnárník Ochs, kteří byli finančními zplnomocněnci Blažkovými. Aby měl prosebný dopis větší závažnost, podepsali jej všichni moravští pastoři a kurátoři. List podobného obsahu byl zaslán též akademii v Leydenu a reformovaným sborům v Amsterdamu, Rotterdamu i kalvínským střediskům ve Švýcarsku.¹²⁹ Již v listopadu 1783 odpověděl Blažkovi jménem teologické akademie v Ženevě její profesor Jakub Vernet¹³⁰ a zaslal mu dar akademie 6 louisdorů (zhruba

¹²⁵ Svědčí o tom výrazně listy Istvána Kálnaye Blažkovi z let 1793—1797, AMS Praha, fasc. 28, a nechuť Simona k Blažkovi je patrna i z dopisů, jež mu zaslal za svého působení v Zádveřicích, Vsetíně a Kloboukách, tamtéž fasc. 35, 35 a 6.

¹²⁶ Psal o tom superintendentu Szalayovi, jak to vyplývá z jeho odpovědi na nedochovaný Blažkův dopis, datované v Miškolci 22. května 1783, kde úmysl Blažkův schvaluje, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7078.

¹²⁷ Srov. Gustav G. Trautenberger, *Aus der ewangelischen Kirchen-Gemeinden in Brünn*, Brünn 1866, str. 72—74, 81—87.

¹²⁸ Viz Georg Loesche, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung...*, str. 396.

¹²⁹ Dopis utrechtské kalvínské akademii vydal J. A. Cramer, *Der theologische faculteit te Utrecht in de 18-de en het begin der 19-de eemo*, Utrecht 1936, str. 87—89. Uvádím podle Lajose Segesváryho, *Adalékok a cseh-morva és magyar protestantizmus sorsközöséghez*, Protestáns Szemle 1937, str. 423. O listech reformovaným sborům a školám v Holandsku a Švýcarsku srov. tamtéž str. 424.

¹³⁰ List Jakuba Verneta Blažkovi z 18. listopadu 1783 publikoval Viktor Segesváry l. c., str. 17.

55 zlatých) a později zaslali Blažkovi příspěvky též kalvíni z Basileje (300 zlatých) a z Amsterdamu (400 zlatých). Žádosti o podporu rozeslal Blažek patrně i jinam, neboť v letech 1785—1786 obdržel peníze také z Gröningen (30 zlatých) a polského sídla Komenského Lešna (200 zlatých).¹³¹

Finanční základnu reformované církve na Moravě položila kromě zahraničních podpor hlavně velká peněžní sbírka v Uhrách a Sedmíhradsku roku 1787. Na sbírku naléhali prostí čeští reformovaní už v roce 1784, neboť doufali, že její výnos jim ulehčí platební povinnosti vůči církvi. Nebylo jich málo, kromě platu pastorovi to byly — zvláště v počátečním období po vydání tolerančního patentu — náklady na zřizování kostelů, far atd. a od r. 1784 k tomu přistupoval ještě příspěvek na plat superintendentovi a o rok později i taxy na vídeňskou konsistoř. Všechny tyto povinnosti jen zvyšovaly finanční zatížení lidu a všeobecná feudální břemena a jednu z možností úlevy v platebních povinnostech k tolerovaným církvím spatřovali čeští evangelíci ve sbírkách u jejich souvěrců v Uhrách. Liptálští reformovaní se vydali na takovou sbírku přes císařův zákaz už v roce 1784.¹³² Feudální stát nechtěl povolit sbírky v Uhrách z důvodů hospodářských, neboť mu kolektami unikaly peníze, které mohl z poddaných vyždímat sám. Svědčí o tom také první povolení k peněžním sbírkám v Uhrách a Sedmíhradsku pro haličské kolonisty z října 1783, v němž se výslovně nařizuje, že kolektanti se mohou obracet pouze na šlechtu a občany nepodléhající kontribuci.¹³³

Císařova povolení ke sbírkám v Uhrách a Sedmíhradsku dosáhli moravští reformovaní na žádost Blažkovu císařským dekretem z 2. listopadu 1786.¹³⁴ Při organizování kolekt byl přijat návrh pastora z Hrubé Lhoty Istvána Csétsi Nagye, aby byly nejprve do jednotlivých uherských superintendentcí zaslány prosebné listy s výzvou k vyhlášení sbírek na moravské reformované sbory, a teprve potom tam odešli kolektanti, opatření průvodním listem superintendenta Blažka.¹³⁵

¹³¹ Viz superintendenční účty (Blažkův fond) z let 1783—1786, AMS Praha, fasc. 147. Na tyto účty upozornila též V. Doležalová—Michalová v rukopisné studii *Vliv maďarské reformované církve na moravské souvěrce v prvním tolerančním desetiletí*, Brno 1952, str. 13.

¹³² Srov. psaní reformovaného pastora Józsefa Stellera Michalu Blažkovi z Liptálu 27. července 1784, AMS Praha 39/XVII/0013.

¹³³ Viz Loesche, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung . . .*, str. 748.

¹³⁴ Srov. přepis moravskoslezského gubernia superintendenta Blažkovi z 30. listopadu 1786, AMS Praha, fasc. 156.

¹³⁵ Psaní Istvána Csétsi Nagye superintendenta Blažkovi z Hrubé Lhoty 18. prosince 1786, AMS Praha, sign. 10/0001. Z prosebných listů se zachoval dopis odeslaný 16. února 1787 z Jimramova předtiské superintendentci, TIREKL Šarišský Potok A XXII 7903 a průvodní listina z Jimramova 21. května 1787 určená patrně pro Istvána Csétsi Nagye a Pavla Slachtu, AMS Praha, fasc. 147.

V únoru 1787 se vydali na cestu Sándor Kún z Nosislavi a János Simon ze Zádveřic; nějaký čas po nich István Csétsi Nagy z Hrubé Lhoty a senior Pavel Šlachta z Liptálu.¹³⁶ Nejlépe si vedl Sándor Kún, jenž na své cestě do Zátísi a Sedmihradska sebral od 14. února do 7. července 1787 782 zlatých, z nichž ovšem zbylo po odečtení cestovních výloh nakonec 500 zlatých. Prošel přitom z rodného Kecskemétu všechna větší místa od Czeglédu, Pešti a Budína až k Velkému Varadínu, Debrecínu a sedmihradským městům Zilahu, Kluži, Tordě, Nagy Enyedu a Sibini, kde byl obdarován nejbohatěji — devadesáti zlatými. Na jeho podnět zorganizoval v Sedmihradsku velkou sbírku také tamní reformovaný superintendent Zsigmond Eperjesi, který radil Blažkovi, aby její výtěžek (521 zlatých) obrátil na tisk knih.¹³⁷

Po Kúnovi se vydal 20. února 1787 na cestu János Simon a vrátil se až 9. června toho roku. Simon cestoval přes Pápu, Veszprém a bydliště Véghových rodičů Szilas do Budína, kde jej obdarovala i vdova po známém maďarském generálu Beleznayovi, a odtud západním Slovenskem zpět na Moravu. Také on přinesl 460 zlatých. Během jara 1787 odešel do Uher též István Csétsi Nagy. O finálním úspěchu jeho sbírky nejsme zpraveni, víme jen, že měl namířeno do Miškolce a odtud se vracel přes Lučenec a Hont zpět na Valaško.¹³⁸ O příchodu Nagye do Miškolce psal Michalu Blažkovi 20. dubna 1787 předtiský superintendent Samuel Szalay, jenž vyzval ke sbírkám pro Moravu všechny své podřízené seniory. Z této jeho iniciativy těžil patrně až Pavel Šlachta, který dorazil do Miškolce po cestě východním Slovenskem 6. srpna 1787 a odvezl si ze sbírky v předtiské superintendenci přes 200 zlatých, když nejtědřeji byl obdarován v rodišti vanovického kazatele Istvána Bally, měste Tállya v zemplínské stolici, kde sebral 58 zlatých.

Ještě po skončení cest kolektantů se konaly sbírky v zátiské superintendenci, odkud poslal debrecínský kazatel István Deáki pro reformované sbory na Moravě 640 zlatých, a slušnou sumu jim darovali také v Zadunají, v seniorátu komáren-

¹³⁶ O cestách Kúna, Simona, Nagye a Šlachty získáme nejlepší přehled ze zpráv, které zaslali po návratu superintendentu Blažkovi. Kúnova zpráva je datována v Nosislavi 25. července 1787, Šlachtova ve Vsetíně 15. února 1788 a neúplná Nagyova v Hrubé Lhotě 7. září 1787. Simon byl v Uhrách dvakrát. Zprávu o první cestě poslal Blažkovi ze Zádveřic 17. srpna 1787 a o druhé 2. května 1788. Tyto zprávy i všechny ostatní materiál vztahující se ke kolektě v Uhrách v letech 1787—1788 (viz. pozn. 136—142) se nacházejí v AMS, Praha, fasc. 147. V letech 1787—1788 podnikl dlouhou mnohaměsíční cestu za kolektou do Uher také pastor německého luteránského sboru v Brně V. H. Riecke. Jeho zápisky o této cestě uveřejnil G. G. Trautenberger, *Eine Samariter-Reise aus Mähren nach Ungarn*, Brünn 1870. Zvl. otisk z čas. Halte, was du hast, 1870.

¹³⁷ Srov. list superintendenta Eperjesiho Michalu Blažkovi z Nagy Enyedu 5. srpna 1787.

¹³⁸ Trasu zpáteční cesty Nagyovy známe z jeho hlášení superintendentu Blažkovi z Hrubé Lhoty 7. září 1787, z něhož se však dochoval jen závěr.

ském, hornobaraňském a tolnském.¹³⁹ Vypuknutí války rakousko-turecké ztížilo dopravu cenin i její bezpečnost a proto nebyly tyto peníze dopravovány poštou, nýbrž osobními posly. Sedmihradský superintendent Eperjesi poslal peníze prostřednictvím jistého studenta odcházejícího na studie do ciziny vídeňskému agentu uherských kalvinů Samuelu Nagyovi, který je předal — zřejmě na přání Blažkovo — jeho zplnomocněncům továrníkům Hopfovi a Bräunlichovi v Brně,¹⁴⁰ debrecínský kazatel Deáki je poslal po vídeňském obchodníku Petzovi Blažkovu příteli Karlu Wilhelmu Hilchenbachovi, přisedlicímu evangelické konsistoře ve Vídni,¹⁴¹ a komárenský senior Kis je nechtěl vydat nikomu jinému než některému z maďarských reformovaných pastorů na Moravě, opatřenému osobním listem Blažkovým. Na jeho naléhání k němu přišel do Réte v prosinci 1787 János Simon ze Zádveřic a odnesl si odtud 267 zlatých a o patnáct měsíců později Sándor Kún 90 zlatých.¹⁴²

Čistý výnos sbírek v Uhrách činil 2.400 zlatých. Dvě třetiny z nich uložil superintendent Blažek 6. března 1789 na 6⁰/₀ úrok u brněnských továrníků Hopfa a Bräunlicha a zbytek 19. května 1789 u vídeňského agenta uherských kalvinů Samuela Nagye. Tato obchodní transakce zabezpečila pro první dobu finanční základnu reformované církve na Moravě a v letech 1789—1803 jí vynesla jenom na úrocích 1.358 zlatých.¹⁴³ Je důkazem prozíravosti Michala Blažka, že uložil tento kapitál do průmyslového podnikání, odkud se mu zúročen mnoho-

¹³⁹ Viz Slachtovu zprávu superintendentu Blažkovi ze Vsetína 15. února 1788 a list Szalayův Blažkovi z Miškolce 20. dubna 1787, AMS Praha, fasc. 147. Srov. dopis Istvána Deákiho Michalu Blažkovi z Debrecína 19. dubna 1788 a pozn. 142.

¹⁴⁰ Viz psaní sedmihradského superintendenta Eperjesiho Blažkovi z Nagy Enyedu Michalu Blažkovi z Nagy Enyedu 5. srpna 1787 a list Samuela Nagye Blažkovi z Vídně 24. října 1787.

¹⁴¹ Srov. zmíněný list Deákiho Blažkovi (pozn. 139), kde Deáki píše, že část celkové sumy 640 zlatých — totiž 20 zlatých — poslal po Blažkově bratru Pavlovi.

¹⁴² Srov. dopis komárenského seniora Jánose Kise Jánosi Simonovi z Réte 26. listopadu 1787, v němž mu píše o 257 zlatých, jež sebral ve svém distriktu, a odmítá vyhovět Simonově žádosti, aby je poslal po jeho poslu z Moravy, ale trvá na tom, že je vydá jen některému z moravských reformovaných pastorů, vybavenému osvědčením Blažkovým. To se také stalo a do Réte odešel sám Simon, jak o tom svědčí jeho vyúčtování Blažkovi z 6. až 15. prosince 1787. Vyúčtování je datováno v Zádveřicích 2. května 1788. O Simonově cestě do Réte psal Blažkovi 24. prosince 1787 z Růžďky János Inczedy, jenž se nabízel, že dojde pro peníze do Debrecína, kde měli tehdy sebráno pro reformované sbory na Moravě 529 zlatých (list Inczedyho Blažkovi je v AMS Praha, sign. 40/XVI/6) a v dubnu 1788 poslali do Vídně v jejich prospěch 640 zlatých (viz pozn. 139). Dne 23. října 1788 psal z Réte komárenský senior János Kis Simonovi o nových 90 zlatých, jež sebrali pro moravské reformované kalvíni v distriktu hornobaraňském a tolnském, a také tuto částku jim chtěl vydat výhradně za stejných podmínek jako v případě prvním, a proto si ji u něho osobně vyzvedl v březnu 1789 nosislavský kazatel Sándor Kún. (O cestě Kúnově je zmínka v superintendenčních účtech za rok 1789, AMS Praha, fasc. 147.)

¹⁴³ Srov. superintendenční účty tamtéž fasc. 156 a 147.

násobně vrátil, a nedbal na námitky jednotlivých pastorů, kteří požadovali, aby výnos sbírek byl rozdělen mezi ně k hmotnému přilepšení.¹⁴⁴ Jeví se v tom zároveň snaha, opřít reformovanou církev na Moravě při nedostatku domácích podporovatelů z řad feudálů o buržoazii, tak jako to dělali němečtí luteráni v Brně.

Peněžní fond vytvořený kolektami v Uhrách umožnil maďarským reformovaným pastorům, aby z něho pravidelně podporovali vdovy po kazatelích, studenty i kandidáty kazatelského úřadu, kteří po návratu ze studií sloužili nějaký čas u Blažka jako vikáři, než dostali řádné místo v některém z moravských sborů.¹⁴⁵ Tato poslední položka se stala vážným finančním zatížením zejména později, ve dvacátých letech devatenáctého století, kdy byl již nedostatek míst a kandidáti žili z církevních peněz často i tři čtvrtiny roku.¹⁴⁶ Obtížná byla také péče o vdovy po kazatelích, jež mívaly řadu nezaopatřených dětí a žádné sociální zabezpečení. Výnos sbírek v Uhrách umožnil roku 1787 poskytnout vdovám po pastorech jednorázovou podporu — polovinu ročního platu po smrti manželově — přesto však byly vdovy se sirotky vydány velké bídě a řadu let postrádaly jakéhokoliv finančního zajištění. Jistým třebas minimálním, ale trvalým ulehčením bylo pro ně zřízení vdovské kasy, ustavené patrně roku 1803, kam zasilali pastoři výnos dobrovolných kostelních sbírek mezi členy reformovaných sborů a odkud byly vdovám poskytovány dílčí podpory. Správcem vdovské kasy byl pastor Sándor Kún.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Viz psaní Jánose Inczédého Michalu Blažkovi z Růžďky 12. září 1791, tamtéž sign. 28/7.

¹⁴⁵ Doklady viz v superintendenčních účtech moravské reformované superintendence od r. 1790, tamtéž, fasc. 147.

¹⁴⁶ Např. kandidát Josef Bory byl roku 1820 vydržován ze superintendenčních peněz v Jimramově deset měsíců a náklad na jeho vydržování přišel na 80 zlatých, kandidát František Filipi osm měsíců a náklad na jeho výživu obnášel 64 zlatých. Superintendent Blažek si v přípise starším z 10. prosince 1823 stěžoval, že ho vydržování kandidátů stojí mnoho peněz a času a svou stížnost opakoval i 15. prosince 1824, tamtéž, fasc. 147.

¹⁴⁷ O pokladně vdov se zmiňuje poprvé javornický pastor Samuel Sallai v dopise Blažkovi z 23. října 1804, kde píše zároveň o nechuti lidu k příspěvkům na vdovy po kazatelích i na plat superintendentovi, tamtéž, sign. 3/0020. Záznamy o podporách vdovám nacházíme v superintendenčních účtech až od r. 1803, kdy bylo vyplaceno vdově po pastoru Borym 6 zl. Podpory poskytované vdovám byly minimální a k tomu nepravdělné, jak to ukazuje přehled podpor vdovám v letech 1803—1825 v superintendenčních účtech z tohoto období. Roku 1803 bylo vyplaceno vdově po Borym 6 zl., roku 1804 vdově po Kálnayovi 6 zl., roku 1807 dvěma nejmenovaným vdovám 12 zl., roku 1810 vdově po Štorchovi 5 zl., roku 1811 jedné neuvedené vdově 10 zl., roku 1812 vdově po Štorchovi 15 zl., roku 1813 vdovám po Štorchovi a Borym 20 zl., roku 1814 jedné nejmenované vdově 6 zl., roku 1815 dvěma nejmenovaným vdovám 14 zl., roku 1816 vdově po Forgácsovi, pastoru v Čechách, 5 zl., r. 1817 vdovám po Forgácsovi a Štorchovi 10 zl. a r. 1825 týmž 5 zl., AMS Praha, fasc. 147.

¹⁴⁸ Viz dopis Josefa Gerží, pastora z Prosetína, Michalu Blažkovi ze 13. února 1805

Reformovaní poddaní se však právem bránili tomuto dalšímu finančnímu břemenu a požadovali, aby na vdovskou pokladnu platili kazatelé ze svých příjmů. Sociální zájem věřících a jejich pastorů se zde opět dostal do protikladu. Roku 1805 navrhol proto Josef Gerža, kazatel v Prosetíně, aby bylo upuštěno od kostelních sbírek a kazatelé sami přispívali pravidelným ročním obnosem do pokladny vdov; ta suma by vdovám po smrti jejich manželů zabezpečovala určitou penzi.¹⁴⁸ Do praxe však tento na svou dobu pozoruhodný návrh Geržův uveden nebyl, neboť byla doba napoleonských válek, jež se právě v roce 1805 ničivě dotkly i našich zemí. Jisté je, že prostí věřící ve válečném období sami zápasili s tísnivou bídou mnohem obtížněji než jejich pastoři, kteří měli pevný plat, jež se často neostýchali vymáhat na poddaných násilím za asistence státních a vrchnostenských úřadů. Když zemřeli, ocitaly se však i jejich rodiny ve svízelné situaci. Podpora, kterou dostávaly vdovy z veřejných superintendenčních peněz, byla nepatrná a mnohé se proto dostaly na pokraj bídy. Lépe na tom nebyly ani vdovy po maďarských pastorech, kteří odešli z českých zemí do Uher. Byly odkázány na milodary maďarských kalvínů a pro jejich postavení je příznačné, že shodou okolností se mezi nimi vyskytovaly i vdovy po obou prvních českých superintendentech Kovácsovi a Szűcsovi, které několikrát byly nuceny prosit o přispění předtiskou superintendenci.¹⁴⁹

I když hmotná situace jednotlivých pastorů a jejich rodinných příslušníků nebyla vždy nejlepší, získala reformovaná církev v českých zemích po překonání počátečních obtíží slušnou finanční základnu především díky zahraničním podporám z kalvínských center v Holandsku a Švýcarsku a velké peněžní sbírce v Uhrách v roce 1787. Prozíravou finanční politikou superintendenta Blažka tato základna ještě vzrostla; spolu se správním zajištěním reformované církve v českých zemích a vybudováním jejího vlastního hierarchického systému od jednotlivých seniorátů přes samostatné superintendence pro Čechy a Moravu až po vídeňskou konsistoř společnou pro kalvíny i luterány byly tak vytvořeny předpoklady pro to, aby reformovaná církev mohla společně s ostatními církvemi úspěšně plnit svůj základní úkol -- ideologicky podpírat feudální řád a pomáhat vládnoucím třídám držet na úzdě vykořisťované pracující masy.

(tamtéž, sign. 14/0059), kde píše mj. také o tom, že věřící odmítají sbírat na vdovy po kazatelích a žádají, aby si na ně platili pastoři sami.

¹⁴⁹ Viz žádost Zuzany Csátiové, vdovy po Ferenci Kovácsovi, z Nového Mesta pod Šiatorom 12. července 1800 k předtiské superintendenci, aby jí a jejím nezaopatřeným dětem byla nadále přiznána podpora, poskytovaná jejímu muži, TIREKL Šarišský Potok A XXVIII 10612. Ještě 9. července 1818 žádala Csátiová v listě z Bátyú, vesnice v berehovské stolici, tehdejšího superintendenta Gábora Öry Fülöpa, aby jí byla vyplacena podpora, odhlasovaná jí na tento i minulý rok, tamtéž B. XLI 16893. Dorota Kulesárová, vdova po Samuelu Szűcsovi, prosila 20. listopadu 1822 předtiskou superintendenci, aby její syn, student v Šarišském Potoku, byl přijat do polockého alumnátu, tamtéž B. XLV 19084.